

teşekkürler pınar...

pınar selek

evden uzakta

k.ç.p

Bu çalışma Kaos Çocuk Parkı Kolektifi için bir prestij eseri olmanın çok daha ötesinde anlamlar taşıyor. Bu çalışma pek çoğumuzun zihninde kalıplaşmış duygu ve düşüncelerde Kaos yaratacak. Eseri okuduktan sonra bu Kaos'un yeni ve haki ki sorular ve yanıtlarla temasımız için, kendi gerçekliğimizi aktif bir şekilde dönüştürmemiz için elzem olduğunu göreceksiniz.

Üstelik bu ütopyik bir gelecek meselesi değil; yine pek çoğumuzun muhatap olduğu tahakküm ve iktidar ilişkileriyle somut olarak ilgili; dahası bu kolektifin de omurgası olan Özgürlük Arayışı ile ilgili ve artık erteleyemeyeceğimiz bir güncelliğe sahip.

Çalışmayı okuyan pek çok kişiyi çok şaşırtacak bu çalışma, çünkü Pınar'ın yaşadığı zorlu ve katlanılmaz bir haksızlık içeren hukuki mücadelesi sadece bir ayrıntı; bu duruma rağmen bir mağdur ve bir kurbanla değil, tam da bu kendini yeniden ürettiren pasif zihniyeti pek çok şekilde hissedene, gözlemleyen ve handikaplarını ileten, insancıl bir çabayla müthiş deneyimler kazanıp, Özgürlük için dönüşen, dönüştüren aktif bir tavır sergileyen Politik bir Özneye karşılaşacak okuyanlar.

(Bu çalışmanın özel bir mahiyette olabildiğince çok insana ulaşması için, hiyerarşik değil yatay kanallarla temasını kurmak, genişletmek için kolektifin tüm imkanlarını harekete geçirmesi bu Politik Eyleme hem anlam katacak hem de tamamlayacaktır.

kaos çocuk parkı sanat edebiyat kolektifi
koordinatör; lokman kurucu
iletişim; lokmankurucu84@gmail.com

pınar selek; evden uzakta
hazırlayanlar;
müslüm çizmeci
deniz doruk aslan
kapak tasarımı;
lokman kurucu

kaos çocuk parkı sanat edebiyat fanzin kitap
iletişim;
kaoscocukparkisanatedebiyat@gmail.com

EV DEN UZAKTA... AMA NEREYE KADAR

*“Felsefe sula özlemidir. İnsanın kendisini her yerde
evinde hissetme isteğidir.”*
Novalis KEHRE

Çocukluğumdan beri, evimi sevdim. O evin içindeki duyguyu, kendi başıma kalış-demleniş halini, güvendiğim, büyük aşk duyduğum insanlarla başbaşa kalmayı, birlikte yemek hazırlamayı, dünya ve bizim hakkımızda konuşmayı, benim için önemli olan anıları, nesnelere çıkarıp onlara bakmayı, sonra hazırlanmayı, bedenimi ve ruhumu bir sonraki güne hazırlamayı sevdim.

Ama bir yandan da bu evin sınırlarını bildim. Kapının içeriye ve dışarıya başka türlü açıldığını, bizi içeriye alan duvarların kimleri dışarda bıraktığını da... Oraya hiç kapanmadım. Kendimi başka mekanlara, başka evlere, başka hayatlara, başka oluşlara alıştırdım.

Böyle olunca, arada bir biriktirdiklerimle ve çok sevdiğimlerin biriktirdikleriyle beni bekleyen evime dönmek, orada yeniden demlenmek, anıları tazeleyerek bilinmeze açılmak, ne diyeyim, güçlendiriciydi.

Sonra başka şehirlerde, başka ülkelerde, başka mekanlarda, öğrencilik ya da arayışlar için küçük, geçici evler kurdum. Yavaş yavaş evimin sınırları genişledi, çok daha engin bir alanda gözü kapalı yürüyebilmeyi, emekle sınanmış dostluklarla yüzer gezer mekanlarda başka varoluş deneyimleri yaşamayı öğrendim.

Birbirine eklenen, dağılan, sonra yeniden kurulan çeşitli özneleşme süreçleri içinde pek de dar olmayan ama bana hep dar gelen mekanımın sınırlarını genişlettim. Tanıdık, benim izimi taşımayan mekanlarda kaybolmayı, ritmini öğrenmeyi, ayak uydurmayı sevdim.

Ama arada bir oturacağımı, kendime geleceğimi, Lévinas'ın tabiriyle, bir mültecinin topraklarındaymış gibi, evime geri çekileceğimi bilecek. Anılarımı biriktirdiğim evimin, sevdiğimle birlikte beni bekledi-

ğinden emin, bir yandan gizli kahvehanelerini, özel mekanlarını, çıkmaz sokaklarını, sır köşelerini adım adım bildiğim İstanbul'da sisler olmadan kayboluyor, dalgaların üzerinden kayıp sahile atlıyor; bir yandan da dilini, reflekslerini tanıdığım, kendini ifade araçlarını, politik irade mekanizmalarını kullanabildiğim, söylediğim sözün ya da attığım adımın, tarihsellik içinde nereye oturduğunu, kimin nasıl algılayacağını az çok bildiğim bir ülkede politik varoluşumu sürdürüyordum.

Hayallerim peşimi bırakmıyordu ama. Evin, insana sunduğu rahatlık dışında, sınırlar çizmek demek olduğunu biliyordum çünkü. Walter Benjamin'ın, evi gizli ve güvenli bir alanda, bir kutuda yaşamak olarak değerlendirmesi kafamı karıştırıyordu. Deleuze'den esinlenerek „yersiz yurtsuz“ bir varoluş nasıl mümkün olur sorusunu hep soruyordum.

Evliliği, klasik aileyi, gündelik yaşamın zorunluluklarını, bir evcilleştirme mekanizması olarak evde varoluşu reddedişim bundandı. Birbirine benzeyen eşyaların doldurduğu konutlarda oturmak, aynı televizyon programlarını seyredip parkta birlikte gezinen „herkes“ gibi olmak istemiyordum.

Bir dönem sokaklarda yaşamam, her gün başka yerlerde, evi olmayanlarla birlikte sabahlamam da bu felsefi arayışla pek ilgisiz değildi. Ama yersiz yurtsuzluğun da bir yeri vardı. Göçebelerin, geçtikleri yollara ayak izlerini, dallara bağladıkları küçük bezlerini bıraktıkları gibi, ben de mekanlar arası göç ederken, kendi ritmimi yaratıyor, hangi rüzgarları arkama alacağımı öğreniyor ve tekrar edeyim: gözüm kapalı salınıyorum.

Çok düşüyordum. Hep düşüyordum. Oram buram kaniyor, bazen kafa üstü çakılıp ölecek gibi oluyordum. Ama rüzgarlar tanıdıktı, dostlar yanımdaydı, hemen açıyordum yelkeni.

İstikrarlı olarak genişlettiğim sınırlar içinde çok da kapalı olmayan keşiflere, mucizelere, spontan buluşmalara ve eylemlere izin veren bir mekan yaratmıştım. Yaratmıştım, diyorum. Tabii ki tek başına değil ama bu kolektif yaratış süreci içinde kendi seçimlerimle hangi sınırları ne kadar genişleteceğime kendim karar vermiştim. Kendi gücüme, güçsüzlüğüme ve hayallerime göre.

Sonra birden koptum.

Birden kendimi, dilini bilmediğim, rüzgarlarına aşına olmadığı, reflekslerini tanımadığım bir mekan içinde buldum.

Evim, orda, uzaktaydı. Ama yasaktı.

Bana yasak olan, birşeyler yarattığım, kendi izimi çıkardığım yer. O izden ayrıldığımda, sadece evden değil, kendimden de uzaklaştım.

Dönemedim. Dönemiyorum.

Boşluk ve sınırsızlık

Mesele yaşanan mekanları fiziksel olarak bilmek değil sadece, kendi varlığını o mekandaki dinamiklere yabancı hissetmemek, ev hissi. Ben İstanbul'da tüm dinamiklere hakim miydim? Hayır. Tahakküm ilişkilerinin kuşatması arasında, her yer global bir işgal altında olduğu için, doğduğun mahalle ya da çalıştığın sokakta da seni çevreleyen dev organizmalara hakim olamıyorsun. Ama bir fark var. En azından daha iyi tanıyorsun. Kiminle ne kadar hareket edeceğini, hangi tahtaya basacağını, hangi sokağın çıkmaz olduğunu daha iyi öğreniyorsun. Bu, direniş gücünü artırıyor mutlaka. Peki aynı zamanda evcilleştiriyor mu?

Belki de ben rotamı buraya çevirecektim bir gün. Günü gelir, insan kendi ürettiklerinden, birikiminden, herşeyinden uzaklaşabilir.

Ama zamanı kendi belirler, neyi nerede, nasıl bırakacağını, neyi tamamladığını, neyi tamamlamak istemediğine karar verdikten sonra, gidebilir ve kendi sınırlarının dışına kayabilir. Bu kayışla, koparılma arasında ciddi bir fark var. Çiçeklerim susuz kaldı, her sabah ekmek verdiğim kuşlar, gün aşırı yemek taşıdığım yaşlı arkadaşım, bahçeme ektiğim zeytin fidanı...

Okumaya başladığım roman, yazdığım makale masamın üzerinde kaldı. Annemin fotoğrafları, eski dostların hediyeleri, sık sık açıp okuduğum mektuplar, yeni başlattığımız kampanya, eylemde yapacağım konuşma...köşe başında bekleyen arkadaşlarım... Benim evim onlardı. Evim yarım kaldı.Niye ki şimdi?

Olabilir. Hayat bunlardan ibaret değil ki. Dar mekanlarda karşına çıkan olanaklar, aynı zamanda seni kuşatan zincirlere dönüşüyor mu? Sen evine, şehrine, ülkeneye doğmadın ki, dünyaya geldin.Yaşayacağın ve her an kaybedebileceğin şu küçük hayatın tanımadığı mucizelerini, deneyimlerini, yüzlerini, kulvarlarını keşfetmek daha güzel değil mi? Zorunluluk olmasa, zor çevirirdin rotanı sen uzaklara. Zeytin fideleleri, yemek götürecekt arkadaş, yapılacak konuşma bitmezdi. Ve sen hep eksik kalırdın. Ama şimdi bak, aradan bir sene geçti. Daha önce tanımadığın hayatların içinde söz söylemeyi, eğlenmeyi, ağlamayı, sevişmeyi, bağ kurmayı öğrendin. Sarılıp hiç bırakmamak istediğin insanlarla karşılaştın. Hatta küçük de olsa, bir yelkenliye binip dümenini rüzgara bıraktın da batmadın.

Batmadın da ne, kabul et, sevdin bu yolları. Hayal bile etmemiş olduğun karşılaşmaları. Eskiden çok uzak sandığın deneyimlerle buluşmayı. Dinlemeyi. Anlatmayı. Bu kadar uzak olanla bu kadar çok heyecanlanmayı. Bu dünyada, misafirmiş gibi değil, kendi evindeymiş gibi, sere-serpe yayılmayı.

Duydun mu, 12. yüzyılda Saksonya’da yaşamış olan keşiş St. Victor’lu Hugo ne demiş : “Memleketini güzel bulan insan daha yolun başındadır; her yeri kendi yurdu gibi gören insan güçlüdür; ama bütün dünyayı yabancı bir ülke gibi gören insan mükemmeldir. “ Yaa, evde değil ama ordan uzaklaşınca sürgün olduğunu anlıyorsun. Sürgün olduğunu anlamak, bambaşka bir varoluş hali değil mi ? Kendini güvende hissetme duygusunu kaybedince, sana şimdiye kadar güvenlik sağlayan sembollerden, bağlardan, kalıplardan, alışkanlıklardan da uzaklaşıyorsun. Ve bu uzaklık, seni boşlukta bırakıyor ama düşüncenin ufukları, görmenin sınırları da genişliyor.

Evde kalsaydın, bunu öğrenemeyecektin.

Benim evim nerede ?

İlk geldiğimde hiç evim yoktu. Kocaman üç valizle dolaşıyordum o evden bu eve. O şehirden bu şehre. « Dünya benim evim » diyordum. Pek öyle değildi ama. Bir Yahudi-Alman olan ve savaştan sonra ülkesine döndüğünde bir evinin olamayacağını anlayan Adorno'yu okuyordum inatla. Mülteci olarak uzun yıllarını geçirdiği otel ya da pansiyonlarda kendi ikametgahına sahip olmanın sorumluluğunu taşımadan yaşayan ve “Evler geçmişte kaldı... Yanlış bir hayat doğru şekilde yaşanamaz” diyen Adorno'yu. Sorular. Sorular. Artık modern hayatın tüm insanları, evinde ya da dışında, yersiz yurtsuz değil mi? Yeni yaşam, köksüzlük, tarihsizlik, dünsüzlük üzerine kurulmuyor mu? Herkesin ötekine yabancı olduğu, kimseyi evine kolay kolay almadığı, yollarda kimseyi tanımadığı, herşeyin çok yakın olduğu kadar çok uzakta olduğu bu hayatta evin sınırları da iyice küçülmüş, o küçücük sınırlarda, televizyon ve market malzemeleriyle ev, Taut'un deyişiyle bir “yerleşim makinesi”ne dönmemiş midir? O halde evden uzakta olmanın yeni anlamı nedir?

Hala peşini bırakmadığın felsefi arayışlarımı anımsayarak « Yersiz yurtsuz varoluşun ufkunu genişletmesine izin ver, duvarlardan kurtuldun işte. Kollayacağın, döndüreceğin, kaplumbağa gibi seni yavaşlatan bir evin, sırtına yüklenen sorumlulukların yok işte! Her yer senin evin. Böyle yaşamayı öğrenirsen, istediğin zaman, istediğin yere gidebilecek olmanın rahatlığı içinde varlık durumun bambaşka bir hacim ve derinlik kazanır. Unutma, ütopya evden uzaktadır ! » diyordum kendi kendime.

Öyle olmadı ama. Elimdeki koca üç valiz gitgide ağırlaştı. Gittiğim yerlerde eşyalarımı asacak dolaplar da olmadığından sürekli valiz boşaltıp valiz yerleştirirken buldum kendimi. İşte yersiz yurtsuzluk !

Hayır, tutunduğum teori bu değildi tabii. Savaşın, şiddetin yoksul bıraktığı milyonlarca mülteci... Yitirdikleri yaşamların, evlerin ardından kesintili bir hayata mahkum olanlar, arkalarında yangın yeri bırakanlar, evleri başlarına yıkılınca bir kaç parça eşyayla kaçanlar, yoksulluğun pençesinden kurtulmak için sınır tellerini aşarak gittikleri ülkede kaçak yaşayanlar... Savaş ve yoksulluk sürgünleri, yersiz yurtsuzluğun olanaklarını değil, yoksulluğu, güvencesizliği, dilsizliği, çaresizliği ve bitmeyen hasreti yaşıyorlar.

Sürgün deneyimini oldukça ağır yaşayan halklardan biri Yahudiler. Berlin’de Yahudi müzesi var. Avlusunda bir anıt. Sürgün Anıtı. Çeşitli duvarlarla birbirinden ayrılmış, dehliz gibi birbirine çıkan yollar... İçi-ne giriyorsun, başın dönüyor. Birkaç adım atıyorsun, beynin bulanıyor. Matematik hesabını öyle bir kurmuşlar ki, yer eğik, duvarlar eğik... yürüyünce denge kayboluyor. Ayağını bastığın zemini, çevrendeki yapıları hissedemiyorsun. Alışık olmamakla alakalı olabilir. Belki hep öyle yollarda yürüse insan, alışır. Ama bu küçük baş dönme deneyimi bile sürgün psikolojisini çok iyi anlatıyor.

Bastığın toprağa hakim değilsin, eğikmiş gibi. Çevrendeki insanlarla, yapılarla, kurumlarla ne kadar ne yapacağını bilemiyorsun. Eğikmiş gibi. Bu kötü bir duygu. Baş döndürücü. Mide bulandırıcı.

Sonunda hamilelik filan yok ama. Doğum yok, doğum olması için bu bulantıdan kurtulman lazım.

Sürgünün evi yol mu?

Ben de bu bulantıyı yaşadım. Şimdi azaldı ama hala geçmedi. Yine de kendimi tam olarak sürgünde hissetmedim hiç. Sürgüne, eve, silya dair şiirler, şarkılar, eskiden olmadığı gibi gözlerimi ıslatıyor ama şimdiki varoluşumun tek tanımı sürgün değil. En azından tek boyutlu bir duyguya gömülmedim.

Her yerin, evin ya da dışarısının olanakları, sınırları, dertleri başka. Ya altında kalıyorsun ya da rüzgarla oynayıp buluyorsun bir yol.

Sınırları derinlemesine ya da enlemesine genişletmek, evinde, uzakta, her yerde mümkün. Heidegger’in dediği gibi, evimiz; yuvamız diyebileceğimiz bir yakınlıktır, bizim yeryüzüyle olan bağımız, dünyadaki köşemizdir.

Bu köşe, yollarda oluşur. Yollarda yürümeyi öğrendikçe evini kazıyorsun aslında. Belki de tek bir ev kazılmayabilir. Bir insanın pek çok evi, pek çok yuvası olabilir. Bana hala sorarsanız, elimde dümenim var,

rüzgarlarla yeniden oynaşmayı öğrendim filan ama dümenimi benim dediğim, özlediğim evime doğru kıramıyorum.

Ama belli olmaz, belki rüzgar başka eser, sular durulur. Önemli olan denizde, yelken açmak. Mekanın sonsuzluk olduğunu bilerek.

Herkesin yolu açık, rüzgarı bol olsun!

BÜYÜTTÜĞÜMÜZ HEDİYE

O doğduğunda daha bir buçuk yaşındaymışım. Gelmeden annem beni hazırlamış. Mayıs ayında doğacağını bildiğinden, bana “Anneler gününde hediye bekliyorum senden” diye tekrarlamaya başlamış. Erken konuşmaya başlamışım, ama hediye ne demek, nasıl alınır, bir türlü anlamamışım herhalde. Seyda’nın doğumu yaklaştıkça annem bana hediyeler vermiş, bak şu kadar zaman sonra sen de bana bir şey vereceksin demiş. Tarihleri aklımda tutamayacak kadar küçükmüşüm ama doğum yaklaştıkça annemin tekrarları çoğalmış. Sonra... Seyda gerçekten anneler gününde doğmuş. Masal gibi. Sonra beni hastaneye getirmişler, annemin üzerine bırakmışlar. Yanında bir bebek. Annem beni tutmuş ve tatlı sert bir ifadeyle sormuş: “Aldın mı hediyeni? Bugün anneler günü.” Ben çaresiz bir ifadeyle ve utançla bakmışım. Sonra tutmuş beni, sarılmış : “Bu sefer ben sana bir hediye aldım. Ömür boyu saklayacaksın onu. Ama bundan sonra her anneler gününde sen bana hediye alacaksın” demiş ve Seyda’yı bana uzatmış. Onun, benim en büyük hayat mükafatı olacağını anlamış gibi sevinçten çığlık atmışım. Sarılmışım hemen, “Sıdaa bebek” diyerek sarmalamışım. Sonra o benim bebeğim olmuş, ağladığında ağladığım, güldüğünde güldüğüm. Masallar anlatmışım, masallara birlikte inandığımız, birlikte yaşadığımız arkadaşım. Renkli çoraplı küçücük ayaklarına bakınca içim erirdi. Büyüdüler ama hala eriyor. Yıllar, annemin üzerimize saldırdığı büyüyü azalacağına çoğalttı. Emek yaptı bunu. Emek. Biliyorum ki, sevgi emektir sözü çok gerçek.

Yazmak da kıyar ya bazen. Rengini dağıtır, akordunu bozar hayatın. Örumceğin ince ağlarını zedelemeyen nasıl dokunursun ona? Nasıl başkalarının dokunmasına izin verirsin, nasıl bir yol açarsın, nasıl yazarsın?

Bir de mahrem diye bir şey var. İkimizin arasında özel olan. Sandığımızda saklamak istediğimiz. Denetime, tüketime salmaktan, büyüsünü bozmaktan sakındığımız.

Bozar mıyım? Kıymetlimin, onunla aramızdaki kız kardeşliğin hakkını verebilir miyim? Anlatmayı beceremezsem ne olur, o kıymetinden ne kaybeder? Bir şeycik kaybetmez.

Üstelik bu deneyimin sadece bize ait olmayan bir yanı var. Kurduğumuz ilişkinin toplumsal ve politik sonuçlarını paylaşmalıyız. Çocukluğumuzdan beri, kaşlarımızı çatıp düşündüğümüz ama tanımlamadığımızı şeyi yazmalıyız. Aramızdakini. Yarattığımızı. İlişkimizi. Kız kardeşliğimizi.

Aramızdaki? Yarattığımız? İlişkimiz?

Kız kardeşliğimiz?

Bu kelimeler ne tuhaf. Baş başayken telaffuz etsek, hemen gülmeye başlarız. “Aramızdaki ilişki...” Dil filan çıkarıp dalga geçeriz herhalde. Neyse, kavramını bulamazsak da, dediğim gibi çok düşündük üstüne.

Kız-kardeşlik. Öncelikle geleneksel kullanımıyla kan bağıni işaret eden bu kavram, daha küçüklükten beri içimize sinmedi. Sonradan kan bağıni olmayan kadınlarla aramızda kız kardeşlik kurmayı sevdim ama Seyda’mla ben, sığamadık nedense bu kavramın içine.

Hangi kavrama sığdı ki? Ne sığar ki kavramlara? Biliyorum, konu o değil.

Küçükken, çok küçükken ellerimizi çenelerimize koyar, çömelirdik. Ağzımızı bükerek, gözlerimizi dışarı fırlatarak derdik ki heyecanla: “Milyonlarca yumurtanın arasından çıkmışız.” Bizi karşılaştıran tesadüfe şaşarak sarılırdık. *Yavum* hep çatardı kaşlarını şımarıkça: “Ya benimki değil, başka bir yumurta çatlasaydı, ya ben değil, başka bir bebek, başka bir kardeş doğsaydı...”

Onu da böyle sever miydim? İşte sana kocaman bir soru. Aramızda böyle bir şey olur muydu? Biz parmak kadar iki kardeş, gözlükleri burunlarından düşen iki dört göz velet, oturup kan bağıni, ortamın etkisini, kendi biricikliğimizi ve iradelerimizi didiklerdik.

Aramızdaki sevginin zemini ne? Kardeş olunca, yani aynı karından çıkınca içgüdüsel bir sevgi mi oluyor insanda? Dudaklarımızı büküp başımızı sallıyorduk iki yana. Yok, bizimki sadece içgüdüsel değildi. Annemiz, babamız ne kadar etkilemişti? Birlikte yaşadığımız onca olay? Tabii sonra büyüdük, yere çömelmeden, ellerimizi çenemize koymadan, gözlerimizi kocaman açmadan tartışır olduk. Artık daha çok cevabımız var.

İnsanın kendi yaşadığını analiz etmesi çok zor. Ama kendi kız kardeşlik deneyimimden çıkardığım bir kaç düşünceyi paylaşabilirim.

Kendinden çıkmak: Vallahi de Sevgi Emektir

Sevgi emektir. Çok beylik geliyor kulağa. Ama başka türlü ifade edemiyorum.

Şöyle ki:Kız kardeşim benim ilk arkadaşım. Kendimden çıkmayı, bir başkasının varlığından heyecan duymayı, o varlığa saygı duymayı, onun biricikliğini anlamayı Seyda'dan öğrendim. Annem, babam ve çevremizdeki başka güzel insanlar da vardı tabii. Onları da çok sevdim. Ama ben bit kadarken, daha bir buçuk yaşındayken hayatıma giren bu küçücük varlıkla birlikte büyüdük, birlikte ağladık, birlikte sevindik, birlikte istedik, birlikte hayal kurduk, sorular sorduk, birlikte yanıt aradık.

Sırlarımı ilk ona anlattım, ilk onun sırlarını dinledim. Yeni öğrendiğim her şeyi onunla paylaştım. Uydurduğum masalları ona anlattım, sonra onu uyutmak görevi benim oldu. Masalsız uyumuyordu çünkü yumurcak. Onunla çoğaldım, kendimden çıktım, kendi dünyamı onun dünyasına sardım. Vermeyi, başkası için çalışmayı sevdim. Kendi dışımda bir varlığın dertlerini, hayallerini, mutluluklarını içimde, yüreğimde, midemde hissetmek onunla başladı. İkimizin de birbirine öğrettiği en önemli şey buydu. Birbirimizin sevme kapasitesini, kendinden çıkma kapasitesini büyüttük.

Bu deneyimden bugüne çıkardığım ilk ders, sevmenin öğrenilen, büyütülen bir şey olduğu. Reçetesi yok ama verdikçe, emek harcadıkça sevginin nasıl büyüdüğünü çok iyi biliyorum. Bunu sonra başka ilişkilerde de yaşadım. Ortak deneyimiz sayesinde başkalarıyla da mutlu, güzel arkadaşlıklar kurabildik. Biz şanslıydık, içinde doğduğumuz or-

tamda bu enerjiyi aldık fazlasıyla ve kendimizle, yakın çevremizle boğuşmadan bunu öğrendik. Rahat başladık, gözümüzü sevmenin, vermenin, fedakârlık etmenin, düşünmenin çok doğal olduğu bir ortama açtık ama sonrası zordu. Sanırım şimdiki sevgimizin temeli bu zorluklarla atıldı. Biz büyüdükçe masalımız romana dönüştü. Ve yazar sürekli başka şeylerle sınıdı sanki bizi. Biz ise vermeye devam ettik ve verdikçe büyüttük sevgimizi. Mutluluğun sırrı buymuş, birlikte öğrendik. Sevince, paylaşınca mutsuz olmuyorsun. Çok acı çektik, acıdan boğulacak gibi olduk, hala da öyle ama mutlu kadınlarız biz.

12 Eylül öncesinin hareketli ikliminde nasıl heyecanlandığımızı, sordurduğumuzu hatırlıyorum. Pek çok şeyi birlikte keşfettik. Evdeki tartışmalar, sokaktaki yürüyüşler, masallarla birlikte inandığımız idealler. Özgürlük, adalet, sevgi, fedakarlık... Sonra askerlerin evimize gelişiyse başlayan 12 Eylül günleri. Babamızın götürülüşü. Annemin koluna yapışmamız. Anneme tutunmamız. Onun gözyaşları. Ameliyattı. Para sıkıntısı. Eski günlerin kayboluşu. Cezaevleri. Görüş günleri. Evdeki buluşmalar. Kenan Evren'in konuşmaları. Dışarıdaki bambaşka ortam. Okul, sokak, komşular... Evdeki ve dışarıdaki müzik. Evdeki ve dışarıdaki iklim. Çelişkiler. Çok küçüktük baş etmek için.

Ama iki ayrı dünyaya girip çıktuktan sonra, buluşuyorduk ya, anlatıyorduk ya olanları birbirimize. Böyle dayandık.

İki küçük çocuk bir masalın, yok yok bir hayatın içine düştük. İki şaşkın kız kardeş, ülkenin, çevremizin, sevdiklerimizin, ailemizin zorlu günlerini birbirimize tutunarak yaşadık. Kaç yangın yerinden el ele çıktık. Ateşlerden birbirimizi çekerek. Kendimizden çok birbirimize üzülerek. Bir değil. Beş değil.

Zorlu dönemlerden geçtik. Birlikte direndik. Zulmü, duyarsızlığı, dayanışmanın güzelliğini, akıp giden zamanı birlikte yaşadık. Sadece sessiz bir tanıklık değildi bizimkisi. Birlikte güzel filmler izlemek gibi hiç değil. Yaşadık çünkü. Ülkemizin, dünyamızın, içine doğduğumuz toplumun gerilimlerini adımladık. Karamsarlığımızda da iyimserliğimizde de birbirimizi dürtmeyi... öğrendik.

Birbirimizi görür görmez sevmiş olmaktan dolayı şanslı iki bızdık, mucizelerine ısındığımız hayatın karmaşıklığını ve acılarını birlikte keşfedip, birlikte şaşırarak daha çok yakınlaştık.

Çok iyi tanıştık bu arada. Nasıl şekillendiğimiz, nasıl renklendiğimizi gördük, bazı yerlerimizin ne ölçüde katlaştığını. Bir başkasıyla çoğalmak güzelmiş. Anladıkça yüreğimiz de genişledi sanki.

İkimiz de liman olmadık. Kaçıp sığınılan bir garaj olmadık birbirimize. Hangi elimizi hangi rüzgara sürmek lazım, bunlarla boğuştuk. Kavga ede ede. Kafamızın, aklımızın köşesindeki kırıntıları paralaya paralaya. Gözyaşları içinde. Sıcacık kucaklarken, sarmalandık.

Tek kişi olmaktan böyle çıktık. Verdiğimiz şeyin diğerinde nasıl değiştiğini, başka bir hal aldığını görüp bunu kabullendik.

Evet, verdiğimiz şey diğerinde başka bir şekil alıyordu. Çünkü biz aynı değildik. Küçük yaşlarımın şaşırtan bilgisiydi bu. Şimdi daha iyi anlıyorum ki, başka bir varlığın, seninle iç içe geçse de kendi bütünlüğünü olduğu da öğrenilecek bir şeydir. Ben bu konuda ilk dersi Seyda'dan aldım.

Dersi veren Seyda değil, başkası olsaydı bu kadar hızlı öğrenir miydim, bilmiyorum çünkü beni hiç bırakmayan ama asla sürüklenmeyen ve sürüklemeye de çalışmayan kardeşim, dürüstlüğüyle, sadeliği ve tutarlılığıyla ilişkimize yön verdi. . Patikalarımızın birbirinden ayrı olduğunu, ama birlikte akabileceğini birlikte öğrendik. Bana benzemeyen, beni sürekli eleştiren, sürekli uyaran, sürekli başka ayrıntıları gören bir başka varlıkla büyüdüm ben. O varlığı çok sevdim, o beni çok sevdi. O varlıkla iç içe geçtik. İçimde erimeyen, beni içinde eritmeyen kızkardeşim sayesinde başkalarının varlık bütünlüğünü, biricikliğini sadece görmüyorum, hissediyorum.

Bir deneyim başka bir deneyime yol açıyor: Kızkardeşimle kendimden çıkmayı öğrenince, başka kızkardeşliklere, dostluklara da açıldım.

Kadın milleti böyle; bir açıldı mı tutmak zor.

Sınırsızlık

Hatırlıyorum, annemi hep uyarırlardı. Hem de bizim yanıımızda: “Çok şımartıyorsun, güçsüz olurlar sonra, hayatla baş edemezler”

Dinlemezdi. Aslında bizimki şımartılmak da değildi. Saygımız vardı çünkü ama mesafemiz yoktu. Sürekli kucaktaydık. Lise çağlarında bile. Tekerlemelerle, aşk kokulu laflarla sevilirdik.

Pek güçsüz olmadık galiba. Sevginin sınırsızlığını deneyimlemek gücün de sınırlarını genişletiyor bence. En azından ben böyle yaşadım.

Bana nasıl sevgi gösterildiyse, aynısını kardeşime, kızkardeşime akıttım. Seyda'mı da çok şımarttım. Üniversite yıllarında bir sene beraber Ankara'da kaldığımızda, sabah kahvaltısını da hazır bulurdu, akşam yemeğini de.

Sonra ne oldu?

Anlatmayayım, Türkiye kamuoyu, özellikle Amargi dergi okurları biliyor. Ben cezaevine girince ikinci üniversitesini okuyup avukat olan Seyda, on üç yılı aşkın bir süredir, hem de gittikçe artan bir biçimde, sıkıntılarımızın yükünü en çok üstlenen kişi oldu.

Babamın gözü, eli, ayağı oldu. Benim davamın derdi onun omzunda. Yapılması, yapılmaması gerekenleri benden çok o düşünüyor.

Annemi ve kendimi geçtim. Kızkardeşimden yola çıkarak söylüyorum. Şımartılmak insanı şımarktık yapmıyor her zaman. Aldığın kadar vermeyi de biliyorsun. Sevginin, fedakârlığın, şefkatin sınırsızlığı, yapabilirliklerimiz de sınırlarını genişletiyor. Duyarlı oluyorsun tabii ama kolay yıkılmıyorsun. Temeline, hamuruna kolay su kaçmıyor.

Kadınlıktan geçen kardeşlik

Seyda erkek olsaydı, yani kızkardeşim değil, erkek kardeşim olsaydı ne olurdu? Yine anneler günü hediyesi olarak bana uzatılırdı?

İlk başta bir şey fark etmezdi tabii. Bebek Pınar, cinsiyetini düşünmeden, bilmeden heyecanlanmış kucacağına verilen kendinden küçük bebeğe.

Ama sonra öğrendik. Cinsiyetimiz birlikte dank etti kafamıza.

Mesele ikimizin de kukuğu olması, bir zaman sonra o kukudan kan akması, memelerimizin çıkması değildi. Belli bir yaşta ağda yapmamız, ben daha süslü olsam da ikimizin birlikte kıyafetler denememiz de değildi. Aynı dolaptan aynı giysileri giymek? O da değil. Sokağa çıktığımız andan başımıza benzer şeyler geliyordu. Okulda, girip çıktığımız mekânlarda ikimiz de ayrı ayrı öğrendik: Kadınıız.

Bu öğrendiğimiz şeyi bugünkü kafayla tartışmadık tabii ama her duygumuzu, sorumluzu paylaştık. Reflekslerimiz ve cevaplarımız aynı olmuyordu genellikle. Ne güzel, tartışıyorduk.

O erkek olsaydı, başka türlü olurdu ilişkimiz, orası muhakkak. Daha yakın ya da daha uzak demiyorum, başka çetrefilleri olurdu.

Kadın olmak yetiyor muydu peki? Kadınların ilkokuldan beri, çift çift gezdığı, ele ele dolaşp birlikte tuvalete gittiği zamanlarda okullu olduk. Birbirlerine iki günde “en iyi arkadaşım” diyorlar ve sevgili-ai-le ilişkisine hazırlanır gibi bağlıyorlardı göbeklerini. Sonra küslükler. Dedikodular. Bu kızların birbirine ihtiyaçları vardı, iyi güzel ama kıskançlığın, rekabetin, egoizmin eşliğini birlikte atlayıp arkadaşlığa devam edebilenler çok azdı.

Seyda ile biz öyle olmamıştık ve bu yapışık halin içindeki fesatlıkları, kıskançlıkları, karşılıklı kullanma duygusunu seziyordum. Belki bu yüzden, erkek, kadın, çok arkadaşım oldu ama kimseyle öyle yapışık ikiz olmadım. Ama kızkardeşlik deneyiminin muhtemel etkisiyle, bugüne kadar hayatımı belirleyen dostlarım daha çok kadınlar oldu. Yaşım ilerledikçe, evden çıktıkça, bambaşka ortamlardan gelen kadınlarla yakınlaştım. Zordu, kolaydı.

Kızkardeşimden daha kısa süre içinde, daha az deneyim içinde yoğunlaşmak, anlamak, anlatmak... Yeni bir varlığı tanımak, ona hazırlan-

mak, onu kabul etmek ve sevmek. Yani hep emek. Buna alışığım ama dil farkı yolun üzerine bir sürü taş, kaya, çamur bırakıyor. Taşların bir kısmını tanıyorum.

Yaralarımızın sebebi, kanı, ilacı da başkaymış. Seyda ile biz çok zorluk yaşadık. Ama aynı kadının bacakları arasından süzölmüştük. Aynı sınıftan, aynı sosyal çevreden, aynı koşullardan geldik. Aile, politik arka plan, olanaklar hep aynı. Bunlara verdiğimiz tepkiler farklıydı sadece. Buna alışmak bile önemliydi ama bambaşka arka planlardan gelen ve en önemlisi aslında eşit olmadığım kadınlarla eşit bir ilişki kurmaya çalışmak daha büyük iş.

Erkekler birlikte ağda yapmıyor. Cinsel deneyimlerini, dertlerini, çaresizliklerini bu kadar rahat paylaşmıyor. Kadınlar arasında kapıları açmak daha kolay. Bütün mesele odaya girdikten sonra başlıyor.

Odanın içinde çünkü tüm tutsaklık. Bütün mesele o odada oturmakta inat etmek.

İnat etmek ne demek? Arandaki eşitsizlikleri, farklılıkları görüp çatışmalı, gelişimli, dönüşümlü bir sevgi büyötmek. Düşünmen lazım, dinlemen lazım, sorman lazım, tartışman lazım, değıştirmen ve değışmen lazım. Emek. Emek.

Bir de zaman fazla yok. Çocukken kakasını görmemişsin, ayaklarını sevmemişsin, birlikte çaresizce bakışmamışsin. Hayal ettim. Kakasını, ayaklarını, dizlerindeki yaraları.

Feminist olduktan sonra daha kolay inat ettim. Görünenin arka planındaki acıları, sıkışmayı anladıktan sonra kadınlarla birlikte köknar gibi, çınar gibi arkadaşlıklar kurduk. Yorulduk. Yoruldukça değıştik. Yoruldukça anladık. Anladıkça sevdik. Sevdikçe yine değıştik.

Ben sevdim bu işi.

POLİTİKA HAYATTA

Son derece kişisel bir yazı yazıyorum. Neredeyse yıllardır evirip çevirdiğim sorularımı paylaşmak için. Politikaya, özgürlüğe, mutluluğa, varoluşuma ilişkin sorularımı... Kendimi bildim bileli, politik olarak tanımlanabilecek bir ortam içindeyim. Adalet ve özgürlük mücadelesinin, çeşitli acılarla da olsa nasıl yürütüldüğüne, bu mücadele içinde varolunabildiğine, ayakta kalınabildiğine yakından tanık oldum. Büyüdükçe, yaşadığım sorunları, birçok insan gibi beni de kısıtlayan zincirleri kırmak ya da aşmak için, politik mücadele içine girdim. Bu deneyim içinde bazen sürüklendim, bazen eyledim, kimi vakit özne olma deneyimini yaşadım ve şimdi olduğu gibi, çoğu zaman da sorguladım. Hele ölümle en az bir kez tanıştıktan ve yaşamın hakikati karşısında ürperdikten sonra tüm varoluşunu, varoluş arayışını, ‘özneliğini’ ister istemez sorguluyorsun... İçine düştüğümüz, sonra çocuksu bir hayretle keşfettiğimiz hayat içinde sürüklenmemek için. Şiirleri, şarkıları, okuduğumuz romanları ya da bizi zulme ve adaletsizliğe karşı başkaldırmaya yönelten ilk heyecanları düşünüyorum. Başkaldırı içinde yanyana gelişimizi, birlikte yapılan işleri, eylemleri, tartışmaları ve örgütlenmemizi... Heyecanla, şiirle, müzikle baktığımda tüm bunlar bana güç veriyor. Varoluş gücü, yaşam heyecanı... Ama ben bu tablonun içindeyim. Ve içerden baktıkça başka şeyler de görüyorum.

Bildiğiniz şeyler işte: Alışkanlıklar, sürüklenmeler, hazır ilişki kalıpları, iktidar mücadeleleri, yabancılaşılın ilişkiler, teknikleşen çalışmalar, bunalan insanlar, mutsuzluklar... “Neden?” diye soruyorum.

Neden dışardan baktığımızda heyecanlandığımız tablo, içindeyken her zaman aynı hissi yaratmıyor? Politika yapan özne sürüklenir mi? Teknik zorunluluklardan, alışkanlıklardan bunalır mı? O zaman yapılan politika mıdır?

Bu sorulardan esas soruya varıyorum: Neden “politika” yapıyoruz? Bu soruya nasıl yanıt verdiğimiz çok önemli. Şöyle diyebiliriz: Zulme tanık olarak başka türlü yapamayacağımız için. Adalete, özgürlüğe, mutluluğa yaklaşmak için. Yaşamı güzelleştirmek için. Kısacık hayatımızda anlamlı, kendimizi iyi hissetmemizi sağlayan bir şeyler yapmak için.

Aristo ‘Bütün insanlar mutluluk arar’ demiş. ” Gelgelelim, insanın mutluluk arzusu bütün dünya ile çatışma halindedir”[1] Yoksunlukları, adaletsizlikleri, şiddeti keşfettikçe kendi kendimize soruyoruz: “Mutluluk mümkün mü?” Kimimiz bu soruya olumsuz yanıt verip boyun eğerken kimimiz mutluluk için mücadele ediyoruz. Nasıl? Dünyayı nasıl gördüğümüze, sorunları nasıl tanımladığımızı göre farklı yollar çiziyoruz kendimize. Çok para kazanıp, çok güçlü olup egemenliğin imkânlarından yararlanmak da bir yol, aza tahammül edip şükretmek de... Bir de kısacık varoluş macerasını güzel yaşamak için adalet ve özgürlük ihtiyacını görenler ve bunun için politika yapanlar var.

Başkalarını kurtarmak için değil, dediğim gibi mutlu olmak için, herkesinkiyle derinden ve karmaşık bağlara sahip hayatını değiştirmek için, kolektif bir eylemlilik içinde varolanlar...

“Arendt’e göre politik varoluş, veri olan halden çıkılması, içine doğulan niteliğin değil, kurulan, edinilen bir niteliğin yaratılması demek...”[2] Politika eğer, Arendt’in tanımladığı gibi insan özgürlüğünün açığa vuruluşu ise, politika yaparken hayatımızı yeniden kuruyoruz, kendi hikayemizin ya da masalımızın yazarı oluyoruz. Yani ne yaptığın ya da neyin içinde olduğundan çok, buradaki varoluş biçimin, varlık durumunun kendini ortaya koyuşu önemli. O halde, politika varoluşsal bir eylem. İnsanın kendi varoluşunu kurduğu bir eylem. Ama bu eylemin varlık durumumuz içindeki anlamını unuttuğumuz zaman, ne olur? Hedefi ne olursa olsun, bir “mücadelenin” içinde sürüklendiğimiz, yabancılaştığımız, alıştığımız durumda, gerçekten politik bir özne sayılır mıyız? Evet, politik eylemin özgürleştirici niteliğinden bahsediyoruz ama hayatla ilişki kurmadan, sadece sonuca odaklı ‘politika’ yapıyorsak, nasıl bir özgürleşme deneyimi yaşıyoruz? Eğer hikayenin içine gömülüyorsak, hakikatimizi reality show formatı içinde gizliyorsak, hazır bulduğumuz kalıplar içinde sürükleniyorsak, biz, hangi çalışma içinde olursak olalım, kendimize “politik özne” dememiz zor bence. Yüzyıllardır ataerkil siyaset sahnesi, hayatın çok dışında. Herkes adına “politika” yapılan bu sahnenin aktörleri de bir şeyleri kuruyorlar, ediyorlar ama bunu, kendi hayatlarının, varlıksal hakikatlerinin dışına çıkarak, verili kalıpların içinden yapıyorlar.

Biliyoruz ve yaşıyoruz ki kalıpların dışına çıkdıkça sahne genişliyor. Özgürleşme deneyimi de öyle...

Feminizm, mevcut politik alan tasavvurunu oldukça genişletti. “Özel olan politiktir” tespiti sadece ev içi sorunları, cinsel meseleleri politikanın konusu yapmakla kalmadı, politikanın “siyaset sahnesindeki” hakim tanımını ve pratiğini de yıktı. Bundan da önemlisi, kadınları, çocukları, sıradan insanları, sınır dışındakileri, yoksunları, silikleri, sorun sahiplerini doğrudan politik özne olmaya çağırdı. Politikayı daracak sahnedeki “politikacılar”ın elinden alarak tüm salonu ışıklandırdı ve herkesin bu piyeste oynayabileceğini gösterdi. Dolayısıyla feminizmin açtığı yoldan, tüm iktidar ilişkilerine karşı özgürlük için politika yapmak, aslında hayatını da değiştirmekle Politikanın konusu, gündemi, alanı genişledi. Daha ne...

Evet, artık feminist perspektifin düşünsel ve deneyimsel birikimiyle rahat rahat şöyle söyleyebiliriz: Politika hayatta! Böyle derken, “politika hayattır” sözünün anımsattığı gibi politika ile hayatın kendisi arasında da bir özdeşlik kurmaktan ya da hayatın bütün veçhelerini “politikleştirmekten” başka birşey söylüyoruz: Politika herhangi bir “toplumsal soruna” el atmak değil, bu sorunun hayatımızla-varoluşumuzla bağını tanımlamak ve bu bağdan elimizi çekmeden kendi müdahalemizi gerçekleştirmektir. Özne olmak ya da özgürleşmenin yaratıcısı olmak başka türlü mümkün görünmüyor. Yani özgürleşme meselesi doğrudan doğruya politik özne olmakla ilgilidir. Yoksa politik sorunlarla ilgileniyoruz diye özne olmuyoruz. Özgürleşmiyoruz.

O halde, bir soru daha soralım: Geleneksel politikayı böylesine alt üst eden feminist analiz, feminist harekette neleri farklılaştırdı? Feminist perspektifle politika yapan özneler, bu deneyim içinde nasıl bir özgürleşme süreci yaşıyorlar?

En azından şunu söyleyebiliriz: Genel siyaset sahnesinde kulise atılan pek çok sorun, kadın hareketi içinde daha kolay gündemleşebiliyor.

Hayatımıza, ilişkilerimize, gündelik sorunlarımıza daha çok dokunuyor, daha çok sorguluyoruz.

Tabii ki politika yapmak zor bir iş. Öncelikle çabuk sonuç almak

diye birşey yok. Gözümüzü yumup mutsuz olmamak için gözlerimizi açıp acı çekiyoruz. Şiddetin tüm hallerini yakından görüyoruz. Zulümle karşılaşılıyor. Özgürlük alanını genişletmeye çalışırken alışkanlıklarla, çeşitli iktidar sarmallarıyla karşılaşılıyor, zihinsel sınırların değişik köşelerine tosluyor, toplumsal varlığımızla sürekli yüzleşiyoruz. Bu oldukça zorlu bir süreç. Ama heyecansız değil. Güçleniyoruz, inisiyatif gösteriyoruz, açığa çıkıyoruz, karşılaşılıyor, hayatımızı değiştiriyoruz. Eylerken, örgütlenirken, söz söylerken hepimiz başka hikayeler yazıyoruz.

Ama bazen, belki de çoğu zaman, kalemi bırakıyoruz. Hikayemizi unutuyoruz. Eylemlerimiz, yaptığımız işler rutinleşince anlamını kaybediyor. Hele profesyonelleşen ve sınırları daraltılan örgütlenmeler içinde, bir “şirket çalışanı”ndan farksız olunuyor. Geleneksel siyaset aynı zamanda iktidar vaadediyor. Maddi çıkar, statü ve sosyal ilişki vaadediyor.

Mekanizmalarını, yöntemini geleneksel siyasetten radikal olarak ayırtmadığı durumda, kadın kurtuluş hareketinde de, son derece politik mevzular bir çalışma alanına, bir rekabet ilişkisine dönüşebiliyor. “Başka kadınlar” için uğraşırken, yanımızdakinden koptuğumuz da oluyor. Bunun nedeni ise kendimizle bir alakamızın kalmayışı herhalde... Belki de bu yüzden artık feminist harekette “bilinç yükseltme” bir masal gibi anlatılıyor. Tabii hakkımızı yemeyelim: Vaktimiz yok...

İktidar mekanizmalarının sınırsız güçlendiği, duyguların sömürgeleştirdiği, sürüklenişin, kayboluşun çağında, asıl sorun politik bir alana girmek değil, burada özne olabilmek... Hepsi birbirine benzeyen mega kentlerde, sürekli yenilenen iktidar mekanizmalarının ağırlığı altında bireysel varoluşu korumak giderek zorlaşıyor. Bu toplumsallık içinde iç dünyamız, hayallerimiz ve enerjimiz eriyor. İcat edilmiş kimliklere sıkışmış, izole edilmiş, yabancılaşmış, atomize olan varlığımız, sokaklardan ve gündelik hayatın ayrıntılarından çoğu zaman kopmuş durumda. Hızlı döngü, yoğun sinir uyarılmaları sonucu, dış dünyayla ilgili daha az zihinsel enerji tüketiyor, dışsal ve içsel itkilerin sürekli değişmesiyle duyarlılıklarımız da en aza iniyor. Kanıksama içinde attığımız mailler, yaptığımız açıklamalar, toplantı gündemleri içinde boğuşuyoruz. Aynı tarzda yürüyüşler düzenliyoruz, sloganları hep aynı ritimle atıyoruz.

Hakiki ıġlıġımızı aıġa ıkaramıyoruz. Aklın kemikleşmiş tahakkümü altında yaratıcılıġımızı kaybediyoruz...

Bu politika mı?

Yaşamıyorsak politikamız ne kadar hakiki? Politikaya varoluşsal bir anlam yüklemekten özneliġi nasıl kurabiliriz? Gordon Child'e dediġi gibi " insan tarihini yaparken" nasıl "kendini yapabilir?"

Yaptığımız işten bir adım uzaklaşır bakalım... Biz eylem mi yapıyoruz? Bir şirkette ya da fabrikadaymış gibi çalışıyor muyuz?

"Çalış... Senin de olur!" diyorlar ama sadece çok çalışarak çok özgür olamıyoruz. Çünkü genellikle yaptığımız politika değil: Çalışmak...

"Çalışma, insanları birbirinden farklılaştıran değil, aynılaştıran, onları sadece türün bir üyesi olarak bırakan, türesel ihtiyaçların doyurulmasına tekabül eden ve zorunluluk kategorisine bağlı olan bir etkinliktir; bu nedenle o, insansal özgürlüğün ifadesi olamaz." [3] Norman O. Brown, tam da bu nedenle, çalışma yerine "iş" kavramını kullanıyor. [4] İktisadi aklın her türden yoksunluġa dayalı bir kültür olduğunu savunan Bernad Suits ise, zorundalık çağrıştıran "çalışma" yerine zevk alınırca yapılan "oyun"u "öneriyor: "Oynamak" yerine 'yapmak istediġin için yaptığın şeyleri yapmak'; 'çalışma' yerine de 'başka bir şey için yaptığın şeyleri yapmak' ifadelerini kullanabiliriz" [5] diyor. Gerçi oyunu diğer insan faaliyetlerinden ayırt eden, amaçsızlıġyken, politika amaçsız yapılabilir birşey değil ama sanırım, bu amacı "yapmak istediġin için" ve isteyerek, hissederek yapmak da insana oyun tadı verir.

Adına ne dersek diyelim... İş, sanat ya da oyun... Politikaya varoluşsal bir anlam yüklediğimizde hayatımızın tümünü dönüştürme gücüne kavuşuyoruz. Sürüklenmediğimiz, özgürlüğün bütünlüklü bir süreç olduğunu bildiğimiz, buna göre eylediğimiz zaman özne olma inisiyatifini kazanıyoruz. Topraġa ayaġımızı bastığımız, gökyüzünü seyrettiğimiz, bir ağaca sırtımızı dayadığımız, sevdiğimiz, anı araçsallaştırmadan sadece yaşadığımız zaman ... Ne kadar zor olursa olsun, yaptığımız işlerin ayrıntılarını kaçırmadığımız zaman... Ev ile sokaġın, gündelik ile muhalefetin, peşinden koştuğumuz talepler ile varoluşsal ihtiyaçlarımızın baġını kurduğumuz zaman... İşte o zaman benliğimizin geliştiğini,

dünyayla etkileşimin hazzını yaşadığımızı, bedenimizin etkin yaşamının geliştiğini hissediyoruz.

Politika gerçekten hayata, hayatımıza değiyor o zaman. Biz de varoluşumuzun öznesi oluyoruz. Şiirli, şarkılı, müzikli bir varoluşun...

[1] Brown Norman, Ölüme Karşı Hayat, Ayrıntı, İstanbul, 18

[2] Toker Nilgün, Amargi, Sayı: 7, 38

[3] Nilgün Toker, “Hannah Arendt Neden Feminist Olamadı”, Amargi, sayı 1, 65

[4] Brown Norman, Ölüme Karşı Hayat, Ayrıntı, İstanbul, 96

[5] Suits Bernard, Çekirge, Ayrıntı, 1995, İstanbul

KENARDAKİLERLE ÇALIŞMAK MI?

Yıllar önce bir dergide okumuştum. Adını unuttuğum bir gezgin fotoğrafçı anlatıyordu. Tibet dağlarındaki “ilgi çekici” hayatı fotoğraf-lamış, aynı zamanda bunları öykülemişti. Öykülerinden biri Miau'lara aitti. Öyle bir öykü ki fotoğrafçının tüm “macerasını”, belki de bizim “maceramızı” tersine çeviriyor.

Miau'lar yaklaşık 30 bin kişilik bir kabile. Yaz kış dağda yaşıyor-lar. Büyük çadırları ve kışlık konutları var. Tarım yapıyorlar. Ama nasıl? Kadın erkek, gün ağarmadan iki saat önce uyanıp süslen-meye başlıyorlar. Rengârenk giysilerle donanıyorlar. Yüzlerini, vü-cutlarını boyuyorlar. Ama her gün, başka şekilde... Güneşi karşı-larken, hazırlanmak, güzelleşmek gerektiğini, bunun bereketi etki-lediğini düşünüyorlar. “Değişikler” yani. “Bizim” “dışımızda”lar. Kenarları köşeleri kurcalayıp kendine ilginçlikler arayan fotoğrafçı, Tibet eteklerinde, Miau'larla karşılaşiyor. Gördüğü manzara karşı-sında dili tutuluyor ve hemen makinesine sarılıyor... Ama Miau'lar, deklanşöre basmasına fırsat vermeden, onu büyük bir çadıra buyur ediyorlar. Yüzü Çin yazısı gibi karışık ve kırışık bir ihtiyaç, genç ada-ma hizmet ediyor, birlikte yiyip içiyorlar. Tabii bizim fotoğrafçı “Ne-den?” diye soruyor: “Neden fotoğraf çekmeme izin vermiyorsunuz?” İhtiyar sakın sakın anlatıyor :

“Siz beyaz adamlar, önce fotoğraflarsınız, sonra gelip düzen-lersiniz. Zapt edersiniz. Biz kendi tarihimizi yaşamak istiyoruz. Sizinkinin bir parçası olmayı değil... Sahi ne içersin delikanlı?”

Delikanlının ilk aklından ne geçiyor biliyor musunuz? “Vay be... Böyle ilkel bir kabiledede bu derece düzgün konuşan bir ihtiyaç... Ne ilginç!”

Bu tutuma pek de yabancı değiliz aslında. Çünkü fotoğrafçının elindeki fotoğraf makinesi de, bizim elimizdeki kalem de aynı ahlaki proble-mle karşı karşıya. Bir insan ya da bir grup insan, başkalarının hayatına giriyor, bu hayatın kaydını tutuyor, hiç tanımadığı insanlara dair veri-ler topluyor. Bu süreçte, hayatlarına girilen, kayıtları tutulan, hakların-

da veriler toplanan insanlara ne oluyor? Onlarla nasıl bir ilişki kuruluyor? Onlar bu sürece nasıl katılıyor? Araştıranla araştırılan arasında nasıl bir ilişki geliyor? Araştırmadan iki taraf da nasıl etkileniyor? Bilindiği gibi, sosyal bilimcilerin entelektüel sorgulamalarıyla birlikte güçlenen, yeni seslerce çokça dile getirilen ve yeni etik tutumlarla, yöntem anlayışına yol açan bu sorular, özellikle egemen olandan farklı duran, dışlanan, sürekli müdahaleye ve şiddete uğrayan dezavantajlı toplumsal gruplara dair çalışırken ciddi sorunlar yaratıyor. Çünkü bu sorunların söz konusu gruplara etkisi daha ağır oluyor. Bu makalede, “*Ülker Sokak: Bir Alt Kültürün Dışlanma Mekanı*” (Selek Pınar (1998/2007), *Maskeler Süvariler Gacılar*, İstiklal Yayınları) araştırması örneğinden ve çeşitli deneyimlerden yola çıkarak, yukarıda sorduğum soruların yanıtlarını tartışacağım.

Ben, uzun zaman “kenardakiler”le çalıştım. Her bir çalışmada, ciddi çelişkiler ve zorlanmalar yaşadım. Bu süreçler, en çok hata yaptığım, ön kabullerimle yüzleştiğim ve kendimi sorguladığım zamanlar oldu. Araştırma öncesi geliştirdiğim düşünümselik içinde, teorik bir çerçeve, yönetsel bir yaklaşım, genel bir tartışma ortaya çıkıyor, yol belirliyor, ben de buna göre kendimi konumluydum. Yola girdiğimde ise bu çerçevenin hem beni çok rahatlatıldığını, hem de algımı sınırlandırdığını keşfediyordum. Çünkü genel yaklaşımın ne olursa olsun, araştırmaya başlamadan önce, uzaktan ve belli kavramlar çerçevesinde bakabiliyorsun, köşeleri belirgin olan bir algıya göre yolunu çiziyorsun. Teorik olarak oluşturduğum çerçeveye ve duyarlılıklara rağmen, her defasında, “kenardaki”yle karşılaşınca yeni şeyler gördüm ve daha önceki görme biçimimi sorgulamaya başladım. Araştırmanın dayandığı teorik ön kabulleri, geçerli saydığım a priori varsayımları ve kendi önyargılarımı keşfettim, bunları çözümlenerek ilerledim. Böylece ilk oluşturduğum yolu genişleten, kimi zaman da daraltan yeni patikalar açmak zorunda kaldım.

Girmek mi zor, çıkmak mı?

Yine yıllar önce, bir grup sokak insanının, araştırmacılara yönelik tavrına tanık olmuşum. Özellikle genç ya da çocuk olanlar, herkesle ko-

nuşuyor, herkesten yardım istiyor, hatta samimiyet gösterileri yapıyor ama gazetecileri ve araştırmacıları aralarına asla almıyorlardı. Tesadüfen tanıştığım, sonra beni de çok değiştiren bir paylaşım içine girdiğim, birlikte şaşırtıcı deneyimler yaşadığım bu insanlara dair hiçbir araştırma yapıp yayınlamadım.

Benimle cömertçe paylaştıkları dünyalarının gizli bölmeleri, içimde araştırma ateşini yakmadı değil. Ama yapmadım. Yapamadım. Araştırmacılara karşı o dönemki yaklaşımlarından etkilendim, bu yaklaşım üzerine düşündüm, kendime sorular sordum. Sonra kendimi hazır hissetmedim. “Belki ilerde, başka şeyler yazarım” dedim. Kendi hakikati mi de içine akıtacağım şeyler... “Sokak insanları,” araştırmacı-gazeteci ayrımını pek bilmiyorlardı ama yaşadıkları kötü deneyimler sonucu, kendilerine dair bilgi toplamaya gelenleri kovuyorlardı. “Kafaları bozuk” olunca, fotoğraf makinelerini nasıl kırdıklarını da gördüm. Aralarında geçirdiğim yıllar boyunca bunun nedenini biraz anladım. Sokak insanları, öncelikle sadece kendilerine ait saydıkları gizlerin ifşa olmasını, kendilerine kurdukları ve zor bela korudukları dünyanın deşifre edilmesini istemiyorlardı. En büyük zenginlikleri saydıkları, ayakta durmalarını kolaylaştıran gizlerini, kendilerini kuşatan ve hiç güvenmedikleri dünyadan sakınmaları gerektiğine inanıyorlardı. Aynı zamanda, yaşadıkları şiddet ortamında şu bilgiye sahiptiler: “İnsanların çoğu çıkarıcıdır... İnsanların çoğu kötüdür...” Bu kötülüğü, insanların kendileriyle ilişki kurma nedenlerinden çıkarıyorlardı. Yanlarına araştırma yapmaya gelen birini hemen “çıkarcı” olarak tanımlıyor, “bizim üzerimizden para kazanacak” ya da “bizi kötü gösterecek” diyorlardı. Şimdi “sokak insanları” içinde özellikle çocuklar, pek bu reflekse sahip değil. Onlar için çalışan derneklerin, vakıfların, oluşumların artması ve polis operasyonlarının, “özel” dünyalarına varlık şansı bırakmaması nedeniyle pek bir gizleri de kalmadı. Onlar da gösteri nesnesi olmayı sevdiler.

Ama bir zamanlar benim tanık olduğum dolaysız, doğrudan tutum çok önemliydi. “Sokak insanları” araştırılmak istemiyorlardı. Kendilerini toplumun dışında gören, bedenini ve ruhunu toplumun “çöp tenekesinde” hisseden insanlar, “rahat insanların” kendilerine tuttuğu her türlü büyüteçten öfke duyuyorlardı.

Bu öfke her zaman Tibetli ihtiyar gibi bilgece ya da sokak insanları gibi şiddetle ifade edilmiyor. Kendi iradesi dışında hayatına, varlığına yönelik girişimlerden her insan rahatsız oluyor. Medyatik ya da akademik herhangi bir araştırmada nesneleştirilenler, bir süre sonra bunu görüyor. Bu durumu içselleştirip doğal kabul etse bile ya kaçıyor ya da görüşmeyi kabul ettiği araştırmacıyla arasına bir mesafe koyuyor. Bu, çok konuşup konuşmamasıyla değil, nasıl konuştuğuyla ilgili bir mesafe oluyor. Öncelikle kendisinden beklenenleri söylüyor, yani giydirdiği kalıbı konuşuyor. Örneğin mağdur edebiyatı yapıyor ya da hayali kimliğin sinemografik ifadelerini kuruyor sınırsızca... Böylece hakikat örtünüyor ve gerçeğin gösterisi, reality show formatında başlıyor. O halde araştırma sürecinde, herkesin, hele de dışlanan, dezavantajlı grupların nesneleşmesine izin vermeyecek, etik sorgulamalardan geçmiş, bir yöntem geliştirmek gerekir. Burada sorun sadece “doğru” yöntemi bulmak değil, araştırmayla kurduğumuz ilişkiyi ve ortaya çıkan bilgiyi etik bir yaklaşım üzerine oturtabilmektir. Merak ettiğimiz insanların sözlerini açığa çıkarmak ve araştırmaya katmak ama bununla birlikte araştırmanın nesnellliğini, iç tutarlılığını, hesap verebilirliğini korumak, bilginin işlevi değil ama anlamı açısından çok önemlidir.

Araştırılanı nesneleştiren yöntemler, bilimlerin kurumsallaşmasının arkasındaki iktidar zihniyetinin bir sonucudur. Keşfetmek, zapt etmek, fethetmek için yapılan araştırma, araştırılanı nesneleştirir. Bu nedenle, özellikle “kenardakilere” ilişkin bir araştırmaya başlamadan önce “Ben bu araştırmayı neden yapıyorum?” sorusu öncelikle yanıtlanmalıdır. Bu yanıt, araştırma boyunca izlenecek yöntemin arka planını aydınlattığı gibi, buna bağlı olarak oluşturulan bilginin “ne”liğinin ve “ne için”liğinin görünmesini sağlar.

Bilimlerin kurumsallaşması ile iktidarlar arası ilişki, araştırma amaçlarını da belirliyor: Keşfetmek, tanımlamak, zapt etmek, hâkim olmak, müdahale etmek, düzenlemek, daha iyi yönetmek ya da ihtiyaçları tespit edip ona göre pazarlama teknikleri oluşturmak gibi çeşitli amaçlara hizmet ediyor araştırmalar. Araştırmacı ise amacını böyle tanımlamıyor tabii. Ama onun sorgulamadığı merakının arka planında hiç de farklı bir şey yok. Sorgulanmayan merak, ortaya çıkan bilginin anlamını da belirsizleştiriyor. Ben sokak çocuklarını, travestileri, seks iş-

çilerini, çingeneleri niçin merak ediyorum? Bu merak neyi anlamaya yönelik? Kendi dışımda bir gerçekliği mi? Orada sıra dışı, ilgi uyandıracak, değişik şeyler mi var? Bu soruların öncelikle yanıtlanması gerekir. Söz konusu yanıtarda araştırmacının rotası da ortaya çıkacaktır. Neyi savunursak savunalım, dışarıdaki, “anormal” olan, “mağdur” olan aynı zamanda bir seyirlik nesne, bir tüketim aracıdır. Zor görünmesine rağmen, kıyıdağlılar en kolay avdır. Konunun ağırlığından ve sıra dışılığından ötürü kolay başarı imkânı verir.

Bu nedenle, gazeteciler, araştırmacılar ve çeşitli organizatörler “öteki”nin peşinden koşarlar. Dışlananların alanlarına koşan, elinde fotoğraf makinesi, teyp ya da kalemlerle “hikâye!” arayanlar, araştırmayı macera olarak yaşayanlar çoktur. Ve bu da bir dışlama macerasıdır. Çünkü “öteki”yi sergilemek, “öteki”yi seyretmek, “öteki” hakkında konuşmak ötekileştirme sürecinin parçalarıdır. Ali Akay şöyle diyor: “Sosyolog elbette birçok hayatın içine girip çıkacak, hiç hissetmediği duyguları ve deneyleri taşıyan insanları anlamaya çalışacak ve belki bazı kereler o yaşamların içine girecek: Bourdieu, Flaubert’in bir cümlesinden yola çıkarak “*birçok hayatın içine girmek istiyorum*” demektedir, yani her hayatın içinden o hayatı yaşayanlarla konuşmak, konuşmak ve öznellikler arasında ilişki kurmak...” (Akay, 1995, 17)

Sosyologların, sosyal bilimcilerinin heyecanını anlatan bu cümleler üzerinden sorularımıza devam edelim. “Birçok hayatın içine girmek istiyorum...” Bu istek, bir fetih mi, tüketim mi, yoksa dünyayı anlama, içinde soluduğın kalıbın dışına çıkma ve farklı pencerelerden hayata ve kendine bakma arzusu mu?

Neden sorusu, tabii ki, birçok hayatın içine nasıl girip çıktığıyla da çok bağlantılı. Farklı dünyalara nasıl giriyoruz? Oralardan ne zaman, nasıl çıkıyoruz? Farklı dünyalara girip çıkmak kolay mı? Girmek zor da çıkmak kolay mı? Her şeyden önce araştırma, bir paylaşım sürecidir. Bu süreç, araştıranı da, araştırılanı da etkiler.

Özellikle araştırılan ile araştıran arasında toplumsal bir konum farklılığı varsa, bu paylaşımın nasıl sonuçlanacağı üzerine iyi düşünmek gerekir. İlişki sırasında oluşan beklentinin çerçevesi, baştan hep birlikte

oluşturulamaz genelleme. Ama bunca paylaşımdan sonra, anlamadığı, hâkim olmadığı bir çerçevenin içine sokulmak araştırılana ciddi zarar verir. Ağzından çıkan cümleler, anlattığı hikâyeler ona yabancılaşır.

Burada benim tercih ettiğim, kendini de tablonun içinde gören bakıştır. Araştırmacı, önce tablonun içindeki yerini tanımlamalıdır. Hem kendini sorgulamak için, hem de nereden nasıl baktığının hesabını vermek için. Doğa bilimlerindeki karmaşık sistemlerin analizi, sosyal bilimlerdeki yöntem tartışmalarını da etkiledi. Newton modeli ve Kartezyen düalizmin sarsılmasıyla “insanlar ve doğa arasındaki ontolojik ayırım kırıldı” (Gülbenkian Komisyonu, 1996:74) ; aşkınlık, tarafsızlık, simetrik gelişme gibi ilkeler yıkıldı. Bunların yerine içkinlik ve görme biçimi geldi. Aşkın bir tarafsızlık havasına girmeden, bunu da nesnelliğin bir ölçüsü sayan, kendini kenara içkin, herhangi bir toplumsal grupla birbirini etkileyen aynı sarmalda gören araştırmacıların çalışmalarından, genellikle kendilerini sorgulayan bakışlar çıkıyor. Kendini de içinde saydığı tabloya bir de kenardan bakmayı, ötekiyle bakışarak kendine bakmayı amaçlayan araştırmacılar, yöntemlerini de buna göre belirliyorlar. Artık, araştırmanın da kendini tablonun içinde gördüğü, araştırmayı kendini sorgulama, gittikçe ortak değişim aracı haline getirdiği, nesnelliğin de bu bağlamda tarif edildiği deneyimler yaşanıyor. Böylece araştırma bir eyleme dönüşüyor.

“Neden bu araştırmayı yapıyorum” sorusu, aynı zamanda, araştırmadan kim ne yarar sağlıyor, benim temel sorumluluğum kime karşıdır” gibi soruların da yanıtlanmasını gerektirir. Bu da, araştırmanın bütün sürecinde atılan adımları olduğu kadar, çıkan sonucun hangi alanda, nasıl ve kimlerle paylaşıldığıyla ilgilidir. Araştırma nerede bitmeli? Araştırma bittikten sonra ne olmalı? Özellikle şiddete dair bir olguyu, toplumsal iktidar ilişkilerinin kenara/dışarı ittiği insanları konu alan bir araştırma tamamlanıp ortaya bir analiz, bir makale, bir kitap ya da bir tez çıkarsa, bundan kim nasıl bir fayda sağlar? 1998 yılında, Ülker Sokak'ta yaşananlar üzerine yapılan, daha sonra *Maskeler Süvariler Gacılar* adıyla kitaplaşmış olan *Ülker Sokak: Bir Alt Kültürün Dışlanma Mekanı* isimli araştırmanın sonuçlarını paylaştıktan sonra, beni bu çalışmaya teşvik eden, hatta araştırma sürecine aktif olarak katılan transseksüel Demet Demir, şu soruyu sormuştu:

“Ülker Sokak bir kader mi?”

Ben bu soruyla nereye gidebilirdim?

Hep birlikte görmüştük ve araştırmamızda da analiz etmiştik ki Ülker Sokakta ortaya çıkan bir olay, arkasında ağır bir toplumsal yük taşıyor. Burada travesti ve transseksüellerin yaşadığı deneyim, cinsiyetçilik, heteroseksizm, militarizm, milliyetçilik, yeni dünya düzeninin kentleri yeniden yapılandırması ve çeşitli toplumsal iktidar ilişkilerinden bağımsız değildi. O halde şunu mu söylemeliydim Demet’e : “Kader değil. Ama toplumsal dönüşüm gerekiyor. Cinsiyetçilik, heteroseksizm, militarizm vb aşılana kadar siz bunu yaşamaya devam edeceksiniz.”

Diyemedim. Çünkü araştırma sürecinde izlediğim yönteme de bağlı olarak, birçok insan birlikte düşünmüş, birlikte çalışmıştı ve hep birlikte yoğun bir paylaşım yaşamıştı. Araştırma bir paylaşımdır. “Öteki”ne bakmak, onun penceresinden kendine bakmaktır. Tek taraflı “bakmayı” değil, bakışmayı, birlikte konuşmayı bir ölçüde başaran araştırmalar yeni yollar açar. Böyle bir paylaşımın sonra, dışlananlar, “Ülker Sokak bir kader mi?” sorusuyla ya da ağırlaşan çaresizlikle baş başa bırakılmaz. Kitabın girişine şöyle yazmıştım:

“Gerek travesti ve transseksüeller açısından, gerekse Ülker Sokak’ta yaşayan ve bu olay nedeniyle sokakla bağ kurmuş olan tüm insanlar açısından, yapılan araştırma ne ifade edecekti? Düşünsel olarak, bilginin toplumsal yaşamdan kopmuş olduğuna, yapılan çalışmaların genellikle insanları yaşadıkları üzerine ikinci kez düşündürmek yerine onları nesneleştirdiklerine inanıyordum. Bu araştırmada, yıllardır edinmiş olduğumuz alışkanlıkları aşabilecek miydim? Yoksa özellikle kadın araştırmacıların alternatif deneyimlerini bu çalışmaya akıtmayı başarabilecek miydim? Çalışmanın sonucunda ortaya çıkacak bilgiyi, resmi kurumların kullanımına sokmak istemiyordum. Tersine, bilgiyi, araştırılan gruplarla beraber üretip beraber kullanmak asıl yöntem olmalıydı. (...) Dolayısıyla çalışma sonunda ortak bir eylem projesi çıkabilirdi. Yani sadece yaşananın bilgisini alan değil, bu bilgi arayışını kolektifleştiren, böylece yaşama da müdahale edebilen bir çalışma yapılabilirse, verilen emek bana göre anlamlı olur.” (Selek, 1998/2007: 28)

Sonuçta araştırma bitmedi ve bir eylem araştırmasına dönüştü.

Araştırmanın ortaya çıkardığı tespitlerle yeni bir yola çıktık ve hep birlikte bir atölye kurduk: “Sokak Sanatçıları Atölyesi.”

Yine Maskeler, Süvariler, Gacılar kitabından bir alıntı yaparak devam ediyorum:

“Ülker Sokak bir kader miydi? Bir yandan şiddeti anlamaya çalışırken, diğer yandan bunun ortadan kaldırılabılır bir şey olduğunu söyleyebilir miydik? Ya da kendi aramızda deneyimleştirebilir miydik? Araştırmanın aynı zamanda bir eylem araştırmasına dönüşmesi bu sorularla başladı. Atılması gereken ilk adım, kişiler arası bağlantı kurmak ve kişilerin birbirlerini tanımalarını, birbirlerinin hikâyelerini, deneyimlerini öğrenmesini, farklı dillerin, farklı ifadelerin birbirini anlamaya çalışmasını sağlamaktı. Çalışma sürecinde kurulan ilişkiler Sokak Sanatçıları atölyesini oluşturdu. İlk aylarda aralarında tarihsel duvarlar, hatta uçurumlar olan grupları, kişileri yan yana getirmekte değil ama yan yana tutabilmekte oldukça zorlandık. (...) Güvensizlik ikliminde kimse kimseyle konuşmak istemedi. Atölye olarak tuttuğumuz o küçücük odada, ne kadar yaralı, ne kadar hassas, ne kadar iradesiz, ne kadar tahammülsüz, ne kadar korkak, ne kadar beceriksiz olduğumuza tanık olduk. (...) Sonra caddelerin bütün çöplerini topladık, boya-kağıt-alçı-tutkal-çamur vb. aldık. Atılan her şeyi hayata döndürerek kendi yaralarımızı sarmaya, kendimizi tamir etmeye başladık. Kısa bir süre sonra atölyemiz farklı dillerle ve renklerle konuşan resimlerle doldu. (...) Üretirken kendiliğinden sohbetler gelişti. Herkes ufak ufak kendi hayat hikâyesini anlattı. Buluşma sanatla oldu.” (Selek, 1998/2007: 265-66.)

Sonra bu atölye pek çok hikâye yaşadı ama kimse, birbirinin hayatından çıkmadı. Bu olumlu deneyim, yapacağım her araştırmanın hayatımı nasıl değiştireceğini bana somut olarak gösterdi.

Farklı olmak ya da olmamak

Sosyal bir araştırma sürecinde, farklı olmak ya da olmamak, iki durum da ayrı yöntem sorunları yaratıyor. Ben dışlanan gruplara ilişkin yaptığım araştırmalarda her ikisini birden yaşadım.

Yine örneğin Ülker Sokak araştırmasında, bir yandan şiddete uğrayan, polis ve sivil çetelerle karşı karşıya gelen travesti ve transseksüellerle ortak yanlarımı görüyor, onlarla aynı yerde durduğumu hissediyordum.

Diğer yandan ne eşcinsel, ne de transseksüeldim. Egemen yapıya mensup bir heteroseksüeldim. Sınıfsal, kültürel konumum da, beni on-

ların deneyimlerine çok uzak tutmuştu. Onların dünyasının kenarında, hatta dışında duruyordum. Bir yabancıydım. Kendimi hiç onların pençeresinden sorgulamamıştım. Eşcinselliğe bakışımıyla, heteroseksizmle, o döneme dek içinde yetiştiğim ortamın kavramlarıyla yeteri kadar hesaplaşmamıştım. Ülker Sokak araştırması beni böyle bir hesaplaşmaya soktu. Diyebilirim ki kaba önyargılar konusunda pek açık vermedim. Ama bu sefer de mağduriyet karşısında objektif olmakta oldukça zorlandım. Hatta bu zorlanmanın, mağdur olanı özne olarak görmemek, sorgulamamak yanılığısına varabildiğini hissettim.

Söz konusu yanılığ, mağduru, edilgen ve kurban konumunda görmeye, dolayısıyla bu mağduriyete güzellemeler yazmaya kadar götürüyor insanı. Araştırmacı, oryantalist gezginler gibi, aşağı olarak gördüğü toplumsal grubu, kendi hakikatiyle değil, hayali bir senaryo içinde, ona büyümlü anlamlar yakıştırarak görebiliyor. Ben de bu yanılığa düştüm. Üstelik daha araştırmaya başlarken bu tehlikeyi sezmiştim:

“Tanıklıklarımın zihnimde yarattığı duygusal iklim, beni aynı zamanda “suç ortağı” olan arkadaşlarıma güzellemeler yazmaya, özne olan bir topluluğu “mağdur” ilan etmeye itebilirdi.” (Selek, 1998/2007: 27). Araştırma esnasında ise, öngörülerin tek başına yeterli olmadığını gördüm ve birçok insanla, özellikle mağdur olanlarla, mesafeli durmadım, iktidar ilişkisi kurmama adına, kendi gözlemlerimle travesti ve transeksüellerin anlatımları zaman zaman birbirine karıştı... Onların yaşamlarına olan yabancılık, heteroseksüel olmanın getirdiği “anlayamam” kaygısı, söylemlerini yorumlarken yanılığlara yol açtı. Yol aldıkça, bu durumla yüzleştim ve kendi mesafemi yeniden ayarladım. Çingenelerle ve seks işçileriyle çalışırken de benzer zorlanmaları yaşadım. Eğer sokak çocuklarıyla paylaştığımız deneyimi bir araştırmaya dönüştürseydim, kendi bakışımı kurmakta, nesnel bir çalışma yürütmekte daha çok zorlanırdım. Aynı araştırmalarda, mahalle sakinleriyle, polisle, ülkücülerle ve seks araçlarıyla kurduğum ilişki ise bambaşka bir denklem ortaya çıkardı. Burada, egemen bir güzellemecilikten çok, önyargılar hâkim oluyor.

Çeşitli bilgiler üzerinden hakkında belli bir yargıya sahip olduğun kişi daha konuşmadan, onun ne söyleyeceğini tahmin ediyorsun, ya da bazı şeyleri söylemesini sağlamaya, böylece emin olduğun “gerçeği”

açığa çıkartmaya çalışıyorsun. Bunun için görüşmeyi cevabını beklediğin sorularla sınırlandırıyorsun, söz konusu insanların deneyimlerini daha önceden belirlediğin noktalar üzerinden öğrenmek istiyorsun, sorularını ona göre hazırlıyorsun, dolayısıyla görüşmeyi onun istediği değil, kendi belirlediğin çerçevede sürdürüyorsun.

Araştırma sürecinde, söz konusu yaklaşımımı sürekli sorguladığım için, çeşitli insanlarla görüşmelerimi tekrarladım; bunu yapamadığım zaman, araştırmaya yansımamı fark ettiğim yaklaşımlarımı, verileri toplayıp analiz ederken, yapabildiğim kadarıyla ortaya koydum. Bence, yaptığım araştırmaları biraz olsun kurtaran tutum, tüm bunları paylaşabilmektir. Yapay tarafsızlık inancının kendisinin, bulguların doğruluk değerini arttırmayı önleyen başlıca engel haline geldiği tespitine”(Gulbenkian Komisyonu, 1996: 72-73) katılıyor, bunun yerine nesnellik ve hesap verebilirlik ölçütlerini esas alıyordum. “Nesnellik anlamı, bilginin a priori olmadığı, araştırmamızın bize bilmediğimiz şeyler öğretebileceği, daha önceki beklentilerimize göre bizi şaşırtabileceği inancına sıkı sıkıya bağlıdır”(Gülbenkian Komisyonu, 1996: 85) düşüncesinden hareketle, öncelikle kendimi ortaya koydum, çalışmalara hangi etkilenmelerle yöneldiğimi, bakışımı, yargılarımı, araştırma sırasında yaşadığım çelişkileri, sorunları, yanılgıları, hangi adımı niye attığımı, izlediğim yolu neye göre belirlediğimi anlattım.

Bunu yaparken, hem araştırma konusuna, hem teorik dayanaklarım, hem de kendi ön kabullerime sürekli yeniden baktım. Her zaman gerekli olan, araştırmanın iç tutarlılığının anahtarı olan bu kural, kenardakilerle ilgili bir çalışmada daha büyük bir önem kazanıyor. Karmaşık ve çok yönlü olan gerçekliğe nereden ve hangi gözlemlerle nasıl baktığını göstermek, yargılarını açık etmek, nasıl objektif bir süreç yarattığını açmak, yani tüm süreçlerin hesabını vermek, yaşanan zorlanmaları da çalışmanın içine oturtuyor.

Zorluğu görmek...

Şöyle bir soruyla bitirmek istiyorum: Tüm bu anlattıklarım, bende, “kenardaki” yaşamlara ilişkin yapacağım araştırmalarda bir yönetsel

yetkinlik yarattı mı? Artık kenardakilerin yaşamına daha rahat girebiliyor muyum? Ya da girdikten sonra, kabul ettiğim yönetsel ilkelere göre kendimi, bakışımı, sorularımı ve yanıtlarımı konumlandırabiliyor muyum?

Oldukça zorlu geçen ve hayatımı gerçekten değiştiren bu araştırmalar, elbette belli bir birikim yarattı. Kurduğum sosyal ilişkilerde, okuduğum-gördüğüm anlatılarda, artık daha sorgulayıcı bir bakış kurabiliyorum; bunları yorumlarken kendi durduğum yeri daha iyi tarif edebiliyorum.

Ama artık kenarlara ilişkin sorduğum sorulara yanıt bulmak için kenarlara koşuyorum.

Belli bir etik yaklaşımla hareket etmek ve araştırmanın amacını-sonuçlarını-yöntemini ciddiyetle sorgulamak, zaten insanı çeşitli biçimlerde yavaşlatıyor. Bu hareket tarzına bir de deneyimler eklenince, kolay kolay başka hayatların içine giremiyorsun. Çünkü bu, kendi hayatını değiştirmek demek. Hayat da bu kadar kolay değiştirilmiyor.

Kaynakça:

- Akay Ali (1995), *İstanbul'da Rock Hayatı*, Bağlam Yayınları, İstanbul.
Gulbenkian Komisyonu (1996), *Sosyal Bilimleri Açın, Metis Yayınları*, İstanbul
Selek Pınar (1998/2007), *Maskeler Süvariler Gacılar*, Ülker Sokak: Bir Alt Kültürün Dışlanma Mekanı İstiklal Yayınları, 2. Baskı, İstanbul

TÜRKİYE'DE ÖZGÜRLÜĞÜ ARARKEN

Özgürlük karmaşık bir sorundur. İnsan, binyıllardır özgürlüğü arar, bulamaz. Yolunu dolaysızca çizemez. Tanımını kolayca oluşturamaz. Bir yanıyla, kendini gerçekleştirme, bedensel ve düşünsel enerjisi, yaratıcılığı, eyleme yetisini büyütme olarak ele alınan özgürleşme, varlığın belirleyicilik gücünün gelişmesi, ilişki kurduğu tüm öznelerin, evrenin, yaşamın hakikatine vakıf olması, görünen ya da görünmeyen iktidar ilişkilerini çözebilmesi ve buna göre kendi varlığına ilişkin seçim yapabilme kapasitesinin gelişmesi olarak da tanımlanır.

Binlerce yıllık yaşam macerası, aynı zamanda da hararetli bir özgürlük yolculuğudur. Ölüm-yaşam kıskacındaki insan, kısacık hayatında, belirsizlikler ve güç ilişkileriyle boğuşur; kendi akışını, varlığını, arayışını sürdürmek, gürleştirmek ya da kendi durgunluğunu, sabitliğini korumak istenciyle, doğayla bir mücadele yürütürken, genellikle toplumsal var oluş içinde sönümlenir. Hayat ve ölüm kıskacındaki insan, kendi türüyle birlikte yaşarken ortak hayatın 'gereklikleri' ve kendi ihtiyaçları arasında sıkışır. Farklılıkların kodlanmış anlamları bağlamında oluşan iktidar ilişkileri ise, iç içe geçmiş tutsaklıklar yaratır. Bu koşullarda, özgürlük arayışı, insanı, hem tarihle, hem doğayla, hem toplumla, hem kendisiyle karşı karşıya getirir.

Toplumsallık sorunu, insanın varlıksal arayışını kuşatmıştır. Kendi türüyle bir arada yaşama macerasında, insan, oluşturduğu sisteme yabancılaşmış, ekonomik-kültürel-cinsel olarak belirlenir konuma gelmiştir.

Çağımızın toplumsal ilişkileri içinde, belli değerler doğrultusunda yetişen "birey", üretim-tüketim-egitim-eğlence ve özel hayat gibi kategorize ettiği yaşam alanlarında, toplumsal kurumların belirlediği sınırlara göre yaşamaktadır. Bu sınırlar içinde şiddet kurumsallaşmış, ilişkilere çeşitli iktidar biçimleri hâkim olmuş, mikro ve makro iktidarlar bütünlüştürmüştür. Yani her insan, toplumsallığı, iktidar ilişkisi olarak kurmaktadır; şekillenışı, karakter ve zihniyetinin oluşması bu zemin üzerinde gerçekleşmektedir. Bu sınırlar, zorunluluklar, değerler ve görevler içinde, insan, kendi kendini, oluşturduğu uygarlıkla tutsak etmiştir. Modern

yaşamın en derin sorunları, toplumun egemen güçlerine karşı, tarihsel mirasın, kültürün ve yaşam tekniğinin ağırlığına karşı, bireyin kendi var oluş bağımsızlığını koruma çabasından doğar. Bu nedenle, özgürlük arayışı, öncelikle, insanın toplumsal olarak kurduğu mekanizmalar, kurumlar ve ilişki biçimlerine yönelir. Genellikle “Benim özgürlüğümün sınırı bir başkasının özgürlük sınırını belirler” denir. Öyleyse birbirinden ayrılmış bireylerin ve toplumsal grupların, yalıtılmış özgürlük alanları mı vardır? Herkes kendi alanına çekildiğinde, tüm insanlar için geçerli toplumsal özgürlük gerçekleşebilir mi? Hayır, çünkü herkes, kendi özgürlük alanını kendisine göre belirlemek ister. Oysa toplumsal yaşam, özgürlük alanlarının iç içe geçtiği, üst üste çakıştığı, birbirini bağladığı ve her gün yeni taleplerle şekillendiği bir çerçeveyi ortaya koyar. Bu nedenle, özgürlük, varlıklar arası ilişkide, bir ihtiyaç olarak ortaya çıkar.

Özgürlük arayışının nasıl, hangi kavramlarla, neye-nelere yönelik yürütüldüğü, toplumun ne kadar okunduğuyla ilgilidir. Binyıllardır yürütülen özgürlük mücadelelerinde farklı egemenlik biçimlerinden kurtulmaya odaklanılmış, kimi zaman bu kurtuluş gerçekleşmiş ama bir özgürlük çıkışı sağlanamamıştır. Emek sömürsü, cinsiyetçilik, insan merkezlik, heteroseksizm, yaş hiyerarşisi, milliyetçilik gibi birbirine içkinleşen, söylemlerini ortaklaştıran, kimlik ve değerlerini birlikte kurgulayan tüm iktidar biçimleri karşısında, özgürlük arayışının, tutarlı ve bütünlüklü bir yaklaşıma, nüanslara dikkat eden iktidar sarmalının gerektirdiği bir karşı siyasete ihtiyacı vardır. Türkiye’de özgürlük adına, birbirinden farklı yaklaşımlara sahip çeşitli hareketler ortaya çıktı. Bu arayışlarının, birbirine değmeyen, bir diğerrinin içinden geçen ya da üzerine abanan tarihi yeni yeni yazılıyor. Özgürlük iddiasındaki hareketlerin, tanımadıkları iktidara karşı mücadelelerinde, benzer ya da farklı arayışları nasıl ilişkilendirdikleri üzerine sorular sorulmaya, çeşitli tartışmalar yapılmaya başlanıyor.

Bu tartışmalar içinde militarizm kavramı ve anti militarizm, yeni yeni gündemleşiyor. Türkiye’deki toplumsal ve siyasal yapının yarattığı çelişkilerin olası etkisiyle, bu konuda bir tutum arayışı, cılız da olsa beliriyor. Türkiye’de telaffuzu yirmi yıla varmayan bir geçmişe sahip olan anti militarizm, dünyada da, şimdiki tanımıyla, son otuz yıla ait bir kavramdır. Bu süreçte, 20. yüzyılın anarşist ve sosyalist kuramlarından bağım-

sızlaşarak tanımlanmaya başlanmış, tutarlı bir özgürlük savunusu olma iddiasını ortaya koymuştur.

Kendini hakim kuramlardan ayırıştırarak ortaya koyan bir başka özgürlük savunusu ise feminizmdir. Feminizm, kadınların, hem kendileri, hem de ilişki kurdukları tüm varlıklar için, bir özgürlük politikası geliştirme iddiasıyla ortaya çıktı. Söz konusu iddia, Türkiye’de politika-ya nasıl yansdı? Türkiye’de feminist hareket, özgürlük anlayışını hangi eksenlerde ortaya koydu? Buna bağlı olarak, söylemlerini ortaklaştıran, kimlik ve değerlerini birlikte kurgulayan iktidar biçimleri, özelde militarizm karşısında, nasıl bir söylem ve tutum geliştirdi? Militarizm karşısındaki duruş, feminist hareketin analiz ve politikasını nasıl etkiledi? Bu makale, belirtilen sorular üzerinden tartışmayı hedeflemektedir.

Militarizm özgürlük zeminini ortadan kaldırır

İktidar, tekil şiddet biçimlerinin, toplumsal ilişkiler içinde süreklileşmesidir. Foucault’ya atıfta bulunarak, iktidarı, sahip olunan bir şey, “bir mülk değil de bir strateji olarak” ele alırsak, iktidar kavramı, kurumsallaşmış bir şiddet stratejisi olarak da tanımlanabilir.

Çeşitli sebeplerle ayrıcalıklı konumda olanlar, kendilerine yapılmamasını istemedikleri şeyi başkalarına yapabilirler, çünkü varlıklar, kategorik olarak farklı ve hiyerarşik algılanır. Dolayısıyla, ötekine yapılacak şeyin kıstası bir diğersinin inanç sisteminden üretilir. Bu, iktidarın üretimidir. Hükmedilenlerin pozisyonları aracılığıyla, onlar üzerinden kendini gösteren iktidar sistemi içinde, dışlama, inkar, asimilasyon, ayrımcılık, kendine bağlama, yoksun bırakma, kapatma, rehabilitasyon, marjinalleştirme, yok etme gibi yöntemlerle, emek sömürsüne, insan merkezçiliğe, cinsiyetçiliğe, militarizme, milliyetçiliğe, ırkçılığa, heteroseksizme, yaş hiyerarşisine vb. dayalı çeşitli toplumsal şiddet türleri kimi zaman iç içe, kimi zaman birisi öne çıkarak uygulanır. Toplumsal iktidar ilişkileri, analitik olarak farklı da olsalar, birbirini besler, eklemlenir, iç içe geçer, kıvrılıp dönüşür, başka yerlere taşınıp yaygınlaşır. Birey, bu eklemlenmiş bağ arasında şekillenir, hem ezen, hem de ezilen konumlarda kendisini var eder.

İktidarlar arası ikinliğin politik kurumsallaşmasına baktığımızda da karşımızda devleti buluruz. Devlet, tek bir kimliğin değil, farklı hiyerarşi ve tahakküm ilişkilerinin merkeze oturduğu bir kurumsallaşmadır. Kamusal otoriteyle sosyal otoritenin bütünleşmesiyle şekillenen devlet, bir örgüt olmanın ötesinde, toplumsal yapıya karakterini veren bir kurumdur Devlet örgütü yıkılabilir. Ama bu, kurumsal olarak devleti ortadan kaldırmaz. Bir zihniyet ve kurumsal akış olan devlet, belli bir sürekliliğe sahiptir. İktidarın, sahip olunan bir şey olmadığını söyleyen Foucault'nun, bu etkilerin, düzenleme ve planlamalarla, manevralar, teknikler ve işleyiş tarzlarıyla geliştiğine dair vurgularını hatırlarsak, devletin toplumsal iktidar ilişkileriyle olan bağını daha iyi görebiliriz. Foucault, iktidarın içinde korunan, tutulan bir imtiyazdan çok, sürekli olarak gerginleştirilen, faal haldeki ilişkilerin oluşturduğu bir ağdan bahseder. Bir iktidarlar ittifakı olan devlet de, *aşkın* statüsüyle, tüm toplumu denetim altına alan, toplumsal iktidarların işleyişini garantileyen, toplumsal düzene uymayan unsurların yok edilmesini sağlayan, sürekli fetheden bir mekanizmadır.

Devlet savaşla kurulur, kazanılmış savaşı kurumsal olarak sürdürür, sistemleştirir; böylece savaş devletleşir. Çeşitli tanımlarda 'savaş'la özdeşleştirilen, ama ağrıklık olarak, askeri sistemin egemenliği olarak bilinen militarizm, başta modern devletin tüm katmanları olmak üzere, toplumsal iktidar sistemlerinin rol oynadığı bir yapılanmadır.

Şiddetin örgütlenip sistematikleşmesi, ordulaşması, devletleşmesidir. Hem maddi hem ideolojik bir görünüme sahiptir. Bir ideolojidir, bu doğrultuda geliştirilen örgütlenme biçimi ve politikadır. Çok etkenli bir süreç olarak, ekonomik, toplumsal, kültürel ve siyasal bir yapıya sahip olan militarizm, geleneksel tahakküm pratiklerini kombine edip etkilerini artırır; devletin dayandığı egemenlikler sarmalını, kimliksel, konumsal olarak kurulan insanı sürekli olarak yeniden şekillendirir. Bir iktidar mekanizması olarak, baskı altına almaktan çok biçim verir, kalıp yaratır ve kural koyar. Yazılı hukuk aracılığıyla kendini meşrulaştıran, bürokratik bir idari kurmay tarafından uygulanan nesnelleştirilmiş egemenlik, "insani sürtünme kuvvetlerini" ortadan kaldırır, yani davranışları olabildiğince önceden hesaplanabilen ve öznel değer yargılarının etkisinde olabildiğince az kalan, kontrol edilebilir bireyler üretir. Bürokr-

rasi, işbölümü ve işleyiş üçgeninde mecburiyete boyun eğen birey, kendi eyleminden sorumlu olmadan, yerine getirdiği görevin sonuçlarına “kayıtsız” kalarak büyük sistemin işlemlerini sağlar.

Bu, kapatılan ve dışlanan insandır. İnsanlar, tahakküm metaforlarının, belli görev, üslup ve anlayış duvarlarının arasına kısıtılır; bir süre sonra o duvarların şeklini alır; çeşitli aidiyetlerle “homojen bizi yaratılır”, “ötekiler” ise, dışlanır. Bu kapatma süreci, sadece bir kategoriye yönelik değildir. “Biz”in içinde çeşitli “biz”ler oluşur. Delilerin tımarhanelerde bedensel olarak zapt u rapt altına alınmasıyla orduda bedeninin şartlandırılıp yönlendirilmesi, birbirine bağlı süreçlerdir. Militarizmin ürettiği davranış ve dil kalıpları, tüm düşünce ve pratiklerin sınırlarını önceden çizer. Toplumda zaten kimliksel, konumsal olarak kurulan insan, devletle birlikte daha planlı kurgulanır. Kesin hiyerarşik kademelere bölünmüş bir organizasyon olan askerlik kurumu, sosyal disiplini kurmanın laboratuvarıdır. Bu laboratuvarıda pekiştirilen politikalar, çeşitli kanallardan, toplumun düzeneklerine yayılır.

Denetleyici bakış, kışla duvarlarından dışarıya taşarak sivil hayatın içine uzanır, gazeteler ve düzenler. Politik ortopedi aracılığıyla, özneliği ortadan kaldırılan insan, bireyleştirilir, zaman ve mekân içinde kodlanır, “normalleştirilir”, yerleşikleştirilir, kimlik kart numaralarıyla tanımlanır ve üretime sokulur.

Militarizm, aklın işleyişini, üslubu, kişiliği, davranışları, alışkanlıkları ve ahlakı yönetir. Rasyonellik, olanı kabul etmek, mantığa bürümektir. Olan, ikiye ayrılmış dünyadır. Düalistçe bölünmüş gerçekliktir. Biz ve ötekidir. Düşünce ve duygudur. Devlet ve toplumdur. Doğa ve insandır. Kadın ve erkektir. Bunlar, birbirinden ayrıksı varlıklar olarak ele alınır. Araçsallaştırılan akıl, mantığın gerektirdiği katılığı temsil etmeli ve duygulardan arınmalıdır. Militarizm, kendini bu erkek akılla kurgular ve sürdürür.

Diğer yandan, düşüncenin kim tarafından dile getirildiği önemlidir. Orduda, üst’ün talimatı tartışılmaz. Ataerkillik, yaş hiyerarşisi, sınıf egemenliği gibi iktidar biçimleri aracılığıyla zaten toplumsal olarak içselleştirilen bu algı, ordu laboratuvarındaki çeşitli itaat mekanizmalarıyla ku-

sursuz bir biçimde üretilir ve topluma yayılır. Güçlü olan, zengin olan, rasyonel olan, erkek olan, baba olan, büyük olan, yetkili olan haklıdır. Otoritenin yarattığı saygı ve korku bileşimi aklı dondurur. İnsanlar, babaya da, “koca”ya da, patrona da, şefe de, devlete de aynı duyguyla itaat ederler. Militarizm, özellikle ataerkil inanç ve yapıların meşruiyetine, gücüne, özgünlüğüne göre şekillenir, söylemini, değerlerini, ritüellerini bundan beslenerek oluşturur. Kamusal otorite arkasına sosyal iktidarı alır, siyasi egemenlik erkeksileşir. Ekonomik, toplumsal, kültürel ve siyasal bir süreç olarak örgütlenen militarizmin, kadınlık ve erkekliğin inşasıyla olan ilişkisini görmezsek, toplumsal yaşama, ataerkil ve militer değerlerin neden giderek daha fazla hâkim olduğunu kavramakta zorlanırız. Feminist antropologların da sıkça gösterdiği gibi, erkek ve kadın rollerinin ideolojik kategorilerle birbirinden ayrışması, tüm siyasal ve toplumsal kurumları karakterize eder. Kültürler arası farklılıklar gösteren “toplumsal cinsiyet ideolojisi, milliyetçi ve militarist düşünce üretiminin ayrılmaz bir parçasıdır”

Ordu, tarihsel olarak, eril bir kurumdur. Erkeklik devletin dayanaklarından ve ulusu oluşturan temel kavrayışlardan biridir.

Devlet içinde sınıfsal ve milliyetçi buluşma erkeklik örüntüsünde gelişir. Askeri değerler “patriyarkanın ideolojik olarak inşasında önemli bir rol oynar. Erkeklerin iyi bir askerin özelliklerini taşımak üzere sosyalleşmesi, kadının sosyalleşmesinin tam tersidir. Cinsiyet rollerinin devamını sağlayan bu toplumsallaşma süreci, militarizmin sürekliliği için zorunludur.

Milletlerin bütünlüğü, aile kurumuyla ve ulus devletle korunur. Milliyetçilik, kadını sembolleştirir. Vatan dişileşir. Ev içi sorunların gizliliği ulusal güvenlik söylemini besler. Vatanın zapt edilmesi kadının “başka erkekler tarafından kullanılmasını“ hatırlatır. İnşa edilmiş toplumsal erkek rollerinin zaman içinde militarize edilme potansiyeli daha fazladır çünkü modern erkekliğin inşasında militarizm önemli bir rol oynar. Feminist kuramcılara göre orduların erkeklerden oluşması, tamamen öz bilinçli siyasal politikaların bir sonucudur. Askerleştirmek, erkekleştirmektir. Erkeksilik ve militarizm, kadınsılıkla kurdukları karşıtlıkla kendilerini tanımlarlar. Militarizm, erkekliğe atfedilen değerlerin meş-

ruluğu ve üstünlüğüne dayanır. “Vurdu mu deviren olmak”, tahammülsüzlük, “karı gibi olmamak”, “kısa yoldan sonuç almak”, “kesin konuşmak”, “noktayı koymak”, “ayrıntıya boğulmamak”, “gücünü göstermek”, “gerçekçi” olmak, “güçlüye itaat etmek”, “değerlere mutlak bağlı olmak”, “şeref için ölmeye ve öldürmeye hazır olmak”, ataerkiyle militarizmin ortak değerleridir. Savaşta yenilmek hadım edilmektir.

Militarizmin uygulayıcılığının erkeklere yüklenmesi eril değerlerin hiyerarşik üstünlüğünden, dolayısıyla toplumsal gücünden kaynaklanır. Bu, bir nevi ittifak politikasıdır. Rambo, James Bond, Bruce Lee askeri kahramanlıkla erkeksi kahramanlığın iç içeliğine örnektir. Askerlik içinde şekillenen erkeklik nasıl bir erkekliktir? Korkusuz? Kahraman? Güçlü? Acımasız? Dayanıklı? Sorumlu? Erkekler, askerlik kurumuyla, bu hayallerle ilişki kurarlar. Ama erkeklik, askerlikte, aslana değil, kuzuya dönüşür. Ordu, bir oğlan çocuğundan “erkek” yaratma iddiasını temsil eder. Askeri kurum içinde itaati öğrenen erkek, her türlü bireysel özerklik ve seçimden yoksun bırakılarak iktidarsızlaşır. Toplumsal erkeklik bu iktidarsızlık içinde kendi iktidarını üretir. Öncelikle kadınlara, beraberinde kendi içindeki farklılıklara, çocuklara, eşcinsellere, sakatlara ya da vicdani retçilere “iktidarsız kahramanlık” taslar.

Çok etkenli bir süreç olan militarizm, kadınlar arasındaki karmaşık farklılıklara da bağımlıdır. Kadın, erilleşmiş siyasi davranış kalıplarını ve kendine bahşedilen rolleri benimseyerek de, memurlaşarak, geri hizmetlerde bulunarak ya da seks servisi yaparak da militarizme destek olur. Kadın, toplumsal cinsiyet kalıplarına uygunluğuyla da erkekliği ve askerliği güçlendirir.

O halde, başta cinsiyetçilik olmak üzere, tüm toplumsal iktidar biçimlerine karşı geliştirilen kurtuluş söylemleri, militarizmi kapsamına almadan kurulur, buna göre bir politika yürütülürse, sonuç ne olur? Yeniden başa dönmek mi? Özgürlük mü?

Kadın hareketinden feminizme...

Türkiye’de özgürlük arayışlarının tarihi, sadece devletin baskıcı politikaları karşısındaki mücadele ekseninde gelişmedi. Bu tarih, aynı

zamanda sol ile hesaplaşmanın, sol ile boğuşmanın da izleriyle doludur. Bilindiği gibi, bu konuda hemen akla gelen feminist çıkıştır... Kadın hareketi, ilk şekillendiği zamanlardan beri, reel politika arenasındaki iktidar kapışmasında hep bir alan olarak görülmüş, çeşitli müdahalelere uğramış ve kendi bağımsız duruşunu koruma mücadelesi içinde olmuştur. Bin yıllardır nesneleştirilen, sembolleştirilen, sahiplenilen, araçsallaştırılan kadının kurtuluş girişiminin de, bu şekilde müdahale altında olması şaşırtıcı değil tabii ki... Ekonomik, hukuki ve siyasal sistem kurma iddiasındaki ideolojiler, mutlaka kadınlara yönelik politikalar üretmiş, hatta kendi farklarını daha çok bu alanda ortaya koymaya çalışmış, kendi kadın modelini, oluşturduğu sistemin simgesi haline getirmiştir.

Bu coğrafyada, biz bunun hazin örneklerini yaşadık, hala da yaşıyoruz. Osmanlı'nın son dönemlerinde ve Cumhuriyetin ilk yıllarında "kadınının modernleştirilmesi"nin ülkenin modernleştirilmesinin de sembolü yapıldığını, dolayısıyla "bu önemli iş"in, kadınlara bırakılmadığını biliyoruz. Terakkiperver Kadınlar Fırkası başta olmak üzere, kadınların kendi adlarına yaptıkları tüm girişimlerin nasıl yasaklandığını, nasıl kısıpca alındığını, biraz bağımsız durmaya çalışan kadınların çok acılı ama çok sessiz dışlanma süreçleri yaşadıklarını hatırlıyoruz. Cumhuriyetle birlikte, evlatlık alınıpımız, sonra giydirilişimiz, ses tonumuzun, mesleğimizin ayarlanması belleğimizde hala.

Fazla anlatmaya gerek yok. Sol muhalefet içinde "özgür kadın" modeli kalıbına nasıl sokulduğumuzu, nasıl erkekleştüğimizi ya da bacılaştığımızı anımsıyoruz. Hâlâ her türlü çıkışın, kadınlara ilişkin bir politikası ya da en azından bir girişimi var. Özellikle de son yıllarda, tüm siyasal yapılar "kadın alanına" el atıyor, "kadın sorunu" herkesi ilgilendiriyor, "kadın adına" herkes konuşuyor. Kadınlar, feminizmle birlikte, bu ve benzer konulardan sıyrılmak ve kendi kurtuluşlarının öznesi olmak için uğraş vermektedirler. Türkiye'de oldukça gecikerek politikaya dönüşen feminizm, 'kadın kurtuluşunun' bu kuşatılmışlığı içinde kendi bağımsızlığını yaratmak için çetin bir mücadele içinde oldu. Felsefeye, bilgi kuramlarına el atarak, yöntemleri, verili olduğu savlanan durumları, söylemi sorguladı ve eleştirdi. Var olan ideolojilere, gerçekleşen politikalara yönelik kendi analizini ve yöntemini kurdu. Akademik ve

politik alanlarda ciddi tartışmalar yarattı. Fırtınalı ve sıkıntılı tarihinde, çetin bir mücadeleyle, en çok da muhalefet içinde, hâkim kurtuluş söyleminin kutsallığıyla boğuşarak kendini tüm kuramlardan ayıran feminizm, genel muhalefetin paradigmasına, gündemine ve söylemine de oldukça etkiye bulundu.

Gelişen teorik tartışmalar ve politik mücadelelerle birlikte, feminizm, yeni yaklaşımlar ve analizler geliştirdi. İktidar mekanizmalarıyla içkinleşen patriyarka ile mücadelenin, cinsiyetçiliği diğer bağlaşıklarından soyutlayarak verilmesi durumunda, sonuç alınmadığı ortaya kondu.

Yani feminizm, salt kadın hakları ve kadın ihtiyaçları savunusu olmaktan çok öteye geçti. Bir özgürlük politikası olarak, kadınların mağduriyetlerinin önlenmesinin yanında cinsiyetçiliğin dayandığı bütün iktidar sistemlerini masaya yatırdı, çeşitli iktidar mekanizmalarıyla bütünleşerek kurumsallaşan ataerkiden kurtuluş iddiasını geliştirdi. Militarizm de, erkeğin son derece güçlü örgütlendiği bir iktidar sistemidir. Askeri değerler, erkeğin ideolojik inşasında çok önemli bir rol oynarlar. Bu nedenle, son yirmi yıldır, ataerkiye karşı bütünlüklü bir özgürlük perspektifiyle, erkeğin üretim mekanizmalarını sorgulayan feminist kuram, hem militarizm analizini, hem de anti militarist politikayı etkiledi. Türkiye’de bu etkileşim nasıl gelişti? Feminist ve anti militarist dalgaların söylemi, politikası birbirini besledi mi?

Kesişmeyen yollar...

Bilindiği gibi, Türkiye’de anti militarist çıkışın tarihi de, feminizm gibi, 80 sonrasıdır. Yani ikisi de aynı kuşaktadır. Beslendikleri zemin, soldukları iklim aynıdır. Feminist hareket ve anti militarist örgütlenme, 12 Eylül sonrasının yenilgiler ortamında, çok yönlü kuşatmalar altında, yıkıntılar içinde büyüdüler. Ama o zamandan beri feministler ve anti militaristler pek kesişmeden yolunu bulan, aynı engellerle ayrı ayrı boğuşan iki ayrı nehir gibi aktılar.

Solun militarizme yaklaşımı, cinsiyetçiliğe yaklaşımından farksızdı. Özgürlüğü iktidar mücadelesi paradigması içinde ele alan sol, devlet karşısındaki tüm mağduriyetine ve özgürlük adına ödediği bedellere

rağmen, bütünlüklü bir sistem karşıtı perspektife sahip olmadığı için, iktidarı en ince, en hegamonik bir biçimde inşa etti. Makûs tarihinin de etkisiyle, devlete karşı mücadele ederken, onun değerlerini, zihniyetini ve söylemini yeniden üretti. Şehitlik, sadakat, bağlılık, cesaret söylemlerinin içine gömüldü. Fedailiğin, askeri kahramanlığın yüceltildiği, liderlik-şeflik sisteminin yetkin bir biçimde geliştirildiği, kadınların nesneleştiği, milliyetçiliğin zemin bulduğu, bu topraklara özgü çeteciliğin-komploculuğun yeni örneklerinin üretildiği, disiplin mekanizmalarının, pragmatizmin, hiyerarşinin ve şiddetin meşrulaştığı bir alan oldu.

Anti militarist çıkış, tıpkı feminist hareket gibi, solun yenilgisiertesinde gelişen sorgulamalar ortamında şekillendi ve kendini “radikal bir özgürlük tutumu” olarak tanımladı. Yenilginin, parçalılığın, travmaların ortamında, bu çıkış, sol içinde aradığı tartışma zeminini yaratamadı. Daha çok anarşist gruplar içinde taban bulan anti militarizm, sol içinde, görmezden geldi. Vicdani red eylemleri gibi politik çıkışlar ya da orduyu hedef alan kampanyalar geliştirilene dek, anti militarizm “küçük burjuva tutumu” ya da “direnişsizlik” olarak ele alındı.

Solla cinsiyetçilik konusunda güçlü bir çatışmaya giren feminist hareket, anti militarist çıkışla olan kader ortaklığına rağmen, militarizm konusunda geleneksel soldan bir türlü ayrılmadı. Türkiye’deki yirmi beş yıllık tarihinde, militarizme karşı feminist politika geliştirme arayışı, hareketin ortak gündemi olmadı. Bu da anti militarist hareketin daralmasının ve “hep başa dönmemesinin” nedenlerinden biri oldu. Bilindiği gibi, tüm iktidar ilişkilerine zemin oluşturan, her birini gündelik olarak yeniden üreten bir toplumsal çelişki olan cinsiyetçilik görülmeden gerçekleştirilmeye çalışılan tüm kurtuluş mücadeleleri başarısız kalmakta, radikal bir dönüşüm yaratamamaktadır. Kapitalizmin, her türlü sömürgeciliğin, milliyetçiliğin, heteroseksizmin, yaş hiyerarşisinin, sakatlara yönelik ayrımcılığın vb köklü aşılabilmesi için feminizme, feminist analize, feminist politikaya ihtiyaç vardır. Militarizme dair tam bir gündem zenginliğine sahip olan Türkiye’de, “zorunlu askerlik” gündemini aşamayan anti militarist politikanın da, feminizmden beslenmesi gerekiyordu.

Küçük çabalar dışında, nehirler ayrı ayrı, birbirini beslemeden, bir-

birine değmeden akıyor. Feminist doğrultuda ortaklaşamadığı için, kazanımlarını radikal bir kurtuluşa evrilmenin zorluklarını yaşayan, sürekli müdahalelere uğrayan, iktidar ve kar çatışmalarıyla yarılan kadın hareketinin gündemi, genellikle, kadın haklarıyla ve şiddete karşı mücadeleyle sınırlı durumda. Şiddet gündemde ama iktidar daha az sorgulanıyor. Kadının ailedeki rolü ve hakları için mücadele ediliyor ama aile ya da evlilik kurumuna karşı feminist tutum geliştirilmiyor.

“Kadın kurtuluşu” sözü pek telaffuz edilmiyor. Bu nedenle, emek sömürüsüne, yaş hiyerarşisine, heteroseksizme, milliyetçiliğe ve militarizme karşı mücadele, kadın hareketinin gündemine girmiyor. Belirli egemenlik ilişkilerini ve bunun kurumsal şekillerini tanımlayan, cinsiyet sistemlerinin sosyal olarak inşa edilip ekonomik ve siyasal yapılarla da sürdürüldüğü anlatan feminist analizden beslenmeden yürütülen “kadın mücadelesi”, iç içe işleyen iktidarlar dünyasında, ataerkiyi sürekli tazelenmiş buluyor. Bu nedenle, pek çok platformda “hep başa dönüldüğü” ifade ediliyor.

Bu, yeni bir karşı siyasete duyulan ihtiyacın, başka bir dille ifadesidir. İktidar sisteminin kuşatması içinde çaresizleşen kadının özgürlük arayışı, bütünlüklü bir yaklaşıma sahip olmadığı zaman, sadece gözlükler değil, eller de kırılıyor. Militarizm karşısındaki duruş, en önemlisi ise feminizmle açılan mesafe, kadın hareketinin özgürlük iradesini ve politik gücünü zedeliyor. Şiddeti kökünden tutacak bir analiz gücüne ve egemenliğe karşı özgür duruşun şaşkırtıcı deneyimlerine sahip olan feminizmin politik iradeye kavuşması daha çetin bir mücadeleyi gerektiriyor. Yaşadığımız kasırgalar içinde, buna gerçekten ihtiyaç duyuluyor.

Tanımlama Clautzwitz'e aittir.

Saigol Rubina, Vatan Millet Kadınlar, 226

“Savaşma fikri, sosyal düzende erkekliğin üstünlüğünün doğrulanması ve “kardeşlik” kavramının inşasında merkezi bir role sahiptir. (Colleen Burke, Kadınlar ve Militarizm, Amargi, Sayı 2, sf: 45)

MAĞDURİYET POLİTİKASI YA DA ÖZGÜRLÜK

2006'nın sonlarında, El Fem, Avrupa çapında bir şiddet konferansı düzenledi. İtalya'da düzenlenen ve çeşitli ülkelerden birçok feminist aktivistin ve kadın siyasetçinin katıldığı konferans, Türkiye'de pek duyulmadı. Avrupa kadın hareketi ve sola dair çok şey söyleyen bu konferans, mağduriyetle kurduğumuz ilişkiye dair, kaba da olsa bir fotoğraf veriyor diye, yazıma onunla başladım. Konferansın amacı, şiddete karşı uluslararası bir kampanya planı çıkarılmaktı. Bunun için şiddete ortak bakışın geliştirilmesi, kampanya için öncelikli konuların belirlenmesi hedefleniyordu. Ama konferanstan böyle bir sonuç çıkmadı.

Bunun birçok nedenini sayabiliriz... Sistem karşıtı niteliğini büyük ölçüde yitiren "Avrupa feminizmi"nin daha kapsamlı bir tartışmaya ihtiyacı var. Bu nedenle, zaten bu toplantıdan çok büyük bir beklentim yoktu. Ama bu kadarını da beklemiyordum. Çünkü bu konferans pratiğe yönelikti, bir kampanya çıkacaktı sonucunda... Buna rağmen, konferansta, "ne yapmalı" değil, mağduriyetler konuşuldu. Üç gün boyunca ne kadar acı çektiğimizi dinledim. İtalya'ya varır varmaz, benden de benzer bir konuşma yapmamı istediler. Benim konuşmamın savaş üzerine olacağı daha önceden belirlenmişti. Ben de bu çerçevede, feminist hareketin, savaşa karşı etkili bir duruş içinde olmamasının nedenleri üzerinde teorik ve politik olarak duran, çeşitli öneriler geliştiren bir konuşma hazırlamıştım.

Ama Türkiye'de kadınların uğradığı mağduriyetleri anlatmamı istediler. "Yaşadıklarını biliyoruz..."

Onları anlat..." diye insanlar bana sarılıyordu. Kimileri saçımı okşuyor, kimileri omzumu sıkıyordu... O kadar tatlı, o kadar sevecen, o kadar rahatlatıcılardı ve her şey o kadar inceltmişti ki bunun dışına çıkmak çok zordu. "Hayır" dedim. "Ben buraya bir kadın örgütünün temsilcisi olarak geldim ve konuya ilişkin tartışmak istiyorum. Eğer toplantının konusu acılarımızı paylaşmak olsaydı, anlatacak çok şeyim var. Ama mücadelemizi konuşacağız..." Uzun ikna çabalarından sonra inadımı psikolojime verdiler herhalde, çünkü bazıları yanıma gelip "desteğe" ihtiyacım olup olmadığını, bana her türlü imkânı sunabileceklerini söylemeye çalıştı.

Ben de konuşmama bu temayla başladım: “Size mağduriyet hikâyesi anlatmayacağım” girişiyle... Türkiye’den gelen bir feministe nasıl bir rol biçildiğini kendimce yorumladım ve hazırladığım konuşmaya bağladım.

Daha sonra tam da bu konuda başlayan tartışma güçlenirken, Bosnalı bir kadın söz aldı ve yaşadıklarını anlattı. Tabii gündem hemen dağıldı çünkü Avrupa’nın genelini temsil eden kadın örgütlerinin niyeti, gerçekten şiddete karşı mücadele etmek değil, seçtikleri mağdurlarla dayanışıp içlerini rahatlatmaktı.

Bu toplantıdan sonra, uzun zamandır gündemimde olan mağduriyet meselesine dair bir şeyler yazmaya karar verdim. Evet, bir süredir mağduriyet konusu üzerine düşünüyorum. İnsanın kendi yaşadığı deneyimlere yeniden bakması, bunlar üzerine ikinci kez düşünmesi, son derece güçlendirici. Her şeyden önce, var oluşunun öznesi olabilmek için bir adım. Topluma bakmak, başka deneyimleri yorumlamak çok kolay ama kendi yaşadıklarını didikleme çok zor... Bir adımdan sonrası pek atılmıyor.

Yoruluyorsun ve yarım yamalak attığın adımdan tatmin oluyorsun. Erken boşalma yaşıyorsun ve dönüyorsun arkanı... Ama ikinci adımı atabilirsen başka bir evrene dalıyorsun. Öznelğin evrenine...

İşte son zamanlarda bu evreni hissediyorum.

Dünyadaki tüm kadınlar ve birçok erkek gibi, ben de, binlerce analize ilham verecek mağduriyetler içindeyim. Bunlar üzerine düşünürken çok zorlanıyorum ama eski defterleri karıştırdıkça girdiğim yeni ruh hali, hafiflik hali, ellerimi bu sayfalara bağlıyor. Hele son sekiz yıldır, kamuoyuna sergilenerek yaşadığım mağduriyet, başlı başına bir hayat deneyimiydi. Bu süreç, daha önce üzerinde düşünmediğim çeşitli durumları da bana gösterdi. Bunlardan biri, mağduriyetin, insan ilişkilerini ve politik varoluşu etkileme biçimi idi. Kendi mağduriyetimle boğuşmak, beni bu konuda daha duyarlı kıldı. Bu deneyimin etkisiyle çevreme daha dikkatli baktım, insanların ama özellikle kadınların mağduriyetle kurdukları ilişkileri hayretle gözlemledim ve kendimce sonuçlar çıkardım.

Dayanışma güzel şey...

Toplumun büyük bir kesimi, özellikle de özgürlüğü arayanlar, sürekli bir şiddet bombardımanı altında. Bu nedenle, ezilenlerin kurtuluş mücadelesi, aynı zamanda bir dayanışma hareketi oluyor. Zaman zaman kimimiz daha çaresiz kalıyor ve dayanışma buna odaklanıyor. Genellikle, dayanışma, bir görev, bir iş, politik bir gereklilik olarak kuruluyor ve insanlar bu dayanışma atmosferinde tüketiliyor. Dostlar alışverişte görsün diye bir şeyler yapıyor ama sonra şiddetin tokadını yiyen, yandaşındaki izle yalnız başına kalıyor.

Şiddet mekanizmaları karşısındaki zayıflığımızın bir nedeni de birbirimize karşı yüzeysel duruşumuz... Emek yoksunluğu, sevmeye, anlama kapasitemizin zayıflığı yan yana duruşumuzu da zayıflatıyor. Bu da, sahici dayanışmanın gelişmesini baştan engelliyor. Oysa dayanışma olmadan hiç bir şey kurulamıyor. Mağduriyet karşısında dayanışma duygusu ve refleksi gelişmiyorsa, birbirimize özgün koşullarımıza göre el vermiyorsak daha sonraki adımları atmak da imkânsız.

İnsan, mağduriyetin ne olduğunu, tokat yiyince anlıyor. Hele tokatları ardı ardına yiyorsak, bir de tekmeye yere çakılıyorsak... Bir el arıyoruz bizi kaldıracak. Sıcacık bir el nasıl güzel geliyor, nasıl güç veriyor, nasıl ısıtıyor elimizi, nasıl kalkıyoruz, nasıl yürüyoruz...

Nasıl sevgiyle doluyor içimiz. Hayatımız boyunca yitirmeyeceğimiz bir sevgi kazanıyoruz. Dayanışma böyle güzel bir şey...

Yaşadıklarımın bana öğrettiği en önemli ders, dayanışmanın ne büyük, ne harikulade olduğudur. Şimdi bakınca “nasıl dayandım” dediğim olaylar sürecinde, öyle hakiki bir dayanışma yaşadım ki içimde büyüyen sevgi, beni kuşatan dehşeti içine çekti... Belki ben şanslıydım, bilmiyorum ama bu süreçte dayanışmanın ne olduğunu ve ne olmadığını öğrendim. Yüzeysellikleri, hakikilikleri, emektarlığı, duyarlılığı gördüm.

Sevginin, duyarlılığın, paylaşımın olmadığı bir yerde güzellik nasıl yeşerir ki? Mağduriyeti görmezsek, onunla yüzleşmezsek, yok ve doğal sayarsak, iktidar ilişkilerinin şiddetini meşrulaştırmış oluruz. Ama mağ-

duriyeti görerek politika yapmak başka, mağduriyet politikası yapmak başka...

Politikayı mağduriyet üzerinden temellendirmenin, egemenlik ilişkileri içinde yaratılan kimlikleri ve rolleri, direniş adına sürdürmenin, böylece daha da güçlendirmenin bir başka adı olan mağduriyet politikası, günümüzde kadın özgürlük mücadelesinin önündeki engellerden biridir. Ama öyle bir engel ki karşımızda somut olarak görünmüyor. Çok içsel ve çok bize ait... Tam da bu nedenle, çok önemli...

Mağduriyet oyuncağı

Mağduriyet politikası çift taraflıdır. Mağdur açısından ve mağdurla ilişki kuran açısından... İki tutum da birbirine ihtiyaç duyar. Aynı zamanda bir egemenlik politikası olarak da işleyebilen bu politikayı dayanışmadan ayıran şey, mağduru durumuna kilitleyen yaklaşımdır. Buna göre mağdur ve onunla dayanışanlar arasında hiyerarşik bir fark vardır. Çok duyarlı olunmazsa, rahat bir biçimde egemenlik bağına dönüşecek olan bu ilişkinin hastalıklı hallerine yoğun olarak tanık oluyoruz.

Hatırlıyorum, cezaevinden yeni çıktığım süreçlerdi. Kamuo-yunda oldukça gündemdeydim. Sürecin başından beri, bana giydirilmiş ve nefret ettiğim bir kimliğin öne çıkmasından rahatsızdım. Acil olarak 98 öncesine dönmek istiyordum. Pınar Selek öncesine... Sosyolog merakı ve özgürlük arayışıyla yürüyen, toprağı kazan ve özgürlük için sessizce patikalar oluşturmak isteyen Pınar'a... Bunu başarıp başaramadığım ayrı bir tartışma konusu. Ama o günlerde, dayanışmanın içinde olan feminist bir gazetecinin, kaba esprisi beni çok etkilemişti. Devlet tarafından mağdur edilerek kahramanlaştırılan birkaç isim sıralamış, “şimdi sen bunlardan biriyle büyük bir aşk yaşasan ne güzel olur...” demişti.

Hayretle ona baktım. Sonra, yaptığım ciddi yorumlarla, bu esprinin içine ettiğimi hatırlıyorum.

Ama bende izi kaldı.

O zaman daha yeni çıkmıştım dışarı. Şaşkındım biraz. Sonra bunun çok genel bir hal olduğunu, mağduriyet kimliğinin nasıl oluşturulduğunu, bu kimlik üzerinden ilişki kurmanın herkes için rahat olduğunu, bundan kurtulmaya çalıştığın zaman da bambaşka zorluklarla karşılaştığını gördüm, yaşadım.

Mağduriyet politikasının, en göze çarpan özelliklerden biri, özgürleştirici değil, bağımlılaştırıcı bir ilişkinin kurulmasıdır. Burada, mağdur olanın, hep aynı konumda kalmasını isteme çok belirgindir. Çünkü kişiyle değil, onun konumuyla ilişki kurulur ve mağdurun kişiliği ile konumu özdeşleşir.

Mağdur kimliğine doğrudan bağlı olan ve onun üzerinden kurulan “dayanışma” kimliği, iktidarla mücadele etmeden, kendini sorgulamadan bir konum verdiği için oldukça rahatlatıcıdır. Freire’in hepimize hediye ettiği “Ezilenlerin Pedagojisi”nde bahsettiği ‘sahte yardımseverlik’, bu konumun bir başka ifadesidir. “Hayatın reddedilmişlerini” hep avuç açmak zorunda bırakan sahte yardımseverlerin bilinci, kendilerini çevreleyen her şeyi egemenliğin bir nesnesine dönüştürme eğilimindedir.

Kurbanlık, bir egemenlik nesnesidir. Şiddetle yaratılan durum, bir kimliğe dönüştürülür ve “kurban” olan için, bu kimlikle yaşama koşulları yaratılır. Mağdura var olabileceği bir alan tanınır ve bu alanın dışına çıkması yadırganır. Mağduriyet konumunu vurgulayarak yapılan her şey kabullenilir. Ama bu konumu alaşağı eden bir iddia ortaya koyulunca, huzur bozulur.

Rahat kaçır. Kimi zaman mağdur, bir oyuncak haline gelir. O, bu kimlikten sıyrılınca da bazılarının elindeki oyuncakmış olur. Elinden oyuncakları alınmış yetişkinler, çocuklardan daha haşın olurlar zaman zaman...

Kurban kimliğine sıkışma

Bu ilişkinin en yıkıcı sonucu mağduriyetin, öncelikle bunu yaşayan tarafından, bir kimlik olarak benimsenmesidir. Mağdur konumunda

olan, önce dayanışmanın sıcaklığına kendini koyuverir, sonra konumunun kendisine sağladığı kolaylıklara... Tabii mağduriyet söylemi, işleri kolaylaştırmaktadır. Bu, aynı zamanda bir kazanç alanıdır. Mağdur, çok hızlı bir biçimde, sadece yaşadığı acılarla kendini kabul ettirebileceğini öğrenir ve mağduriyeti abartılı bir biçimde öne çıkarır, hep gündeme getirir. Bu, her zaman acındırma biçiminde olmayabilir. Ama insanlar, onun kadar acı yaşamadıkları için kendilerini hep suçlu saymalıdırlar. Böyle ilişki kurmaya alıştıktan sonra, başka türlü ilişki kuramaz hale gelinir. Kadınlığın kendi kimliğiyle bütünleşmesi, bu sürece en iyi örnektir. Öyle ki diğer toplumsal gruplar, kadınlığa atfedilen değerlerle mağduriyet silahını kurarlar. Konumu, kişiliğinin önüne geçince, tüm yetiler zayıflar, güvensizlik artar ve kurbanlık hali iyice yerleşir. Gidererek, kurban olan, kendi konumuyla özdeşleşir, bunu bir kimlik olarak benimser, kendini bu konum üzerinden tanımlamaya başlar...

Egemenlik ilişkileri içinde yaratılan kimlikler sorgulanmadan, içine sıkıştırılan kimliğe güzellemeler yapılır. Acı, bal eylenir. Büyük elleri olan işçi posterleri, yırtık ceketler, boyasız ayakkabılar, işçi olma hali kutsanır... İşte bu kimlikler üzerinden geliştirilen politika, varolan kategorileri yeniden üretir. Dolayısıyla, kurban konumuna gömülme, iktidar ilişkilerini onaylamadır. Sadece bu kadar değil: İktidar ilişkilerini kalıplaştırmadır.

Kurbanlığın marjinalliği

Kurban kimliğinin içine sıkıştırılan bu konum, bireyin ya da toplumsal grubun marjinalleştiği, araçsallaştığı bir durumdur.

Öyleyse, hak ve özgürlük adına yürütülen mücadelelerin marjinal konumlarının arkasında mağduriyet politikasının aşılmasının etkisi var mıdır? Muhafif olma iddiası, mağduriyeti ve sistemin yarattığı konumları aşma iddiası ve etkinliğidir. Oysa özellikle Türkiye'deki muhalefete mağduriyet politikasının hakim olduğunu görebiliriz. Solun gündemi, daha çok işkenceyle ve cezaevleriyle meşgul. Sol, toplumsal iktidar ilişkilerine karşı çok yönlü bir mücadele yürütme kapasitesini zorlamak yerine, daha çok kendisine yönelik baskılarla gündeme geliyor.

Sistem karşıtı yönünü, söylediği ya da geliştirdiği alternatifleri, açtığı farklı patikaları kendi gündeminden de çıkararak, sadece sistem tarafından nasıl mağdur edildiğini gündeme getirmekle yetiniyor ve politikasını bu mağdur kimliği içinden yapıyor. Mağduriyet üzerine kurulan kimlik, insanın tüm yeteneklerini köreltiyor. Bir süre sonra, avukatsa avukatlığından, gazeteciye gazeteciliğinden, doktora doktorluğundan, ekonomistse ekonomistliğinden, zanaatçıysa zanaatından kopuyor ve sadece mağduriyeti üzerinden konuşuyor. Konuşuyor, konuşuyor, konuşuyor... Buna iyice alışıyor. Öyle ki geçmiş mağduriyetlerin etkisini kaybettiği koşulda yeni “baskılara”, “göz altılara”, “hapislere” ihtiyaç duyuluyor. En iyi bilinen şey bunu konuşmak oluyor çünkü...

İstisna hali

Mağduriyetin bir kimlik olarak benimsenmesinin yarattığı en yıkıcı sonuç, yaşanılan deneyimin dünyanın, yaşamın, evrenin merkezine konulmasıdır. Schmitt, egemeni, “istisna haline karar veren kişi” olarak tanımlıyor. Örneğin ABD, “çağdaş ve demokratik” dünyada hukukun, ahlakın, en temel insani değerlerin askıya alınması için “istisna haline” karar veren tek güç gibi görünüyor. İstisna hali ise, her seferinde, bir çeşit mağduriyet söylemiyle mantığa bürünür. Bu söylem, aniden egemenlik üslubu içinde dönüşerek kuvvetin eteğine asılı zillerden biri haline gelir.

Egemenin bu ayrıcalığına karşı, ezilen, şiddete uğrayan, mağdur edilenler de, genellikle tersten bir ayrıcalık durumu tanımlarlar. Tıpkı egemenin benmerkezci konumu gibi, mağdur da istisna durumunu kendi ekseninde görür... Mağduriyet, onu istisna evrenine sokmuştur. Çoğu zaman şiddet karşısında, istisna haline karar vererek direnilir. Mağdur kimlikli insan, yaşadığı haksızlığa odaklanarak başkalarında onayladığı davranışları, her şeyi kendine hak görür ve kendi şiddetini mağduriyet söylemiyle bezer. Çünkü kurbanlık konumu, iktidar talep etme konumudur aynı zamanda.

Agamben der ki: “Acı ve yönünü yitirmişlik duyguları ve bunların bireysel ve toplu ifadeleri, kendine özgü bir kültürle ya da belirli bir kültürel modelle sınırlı değildir. Görüldüğü kadarıyla, bunlar, insanlı-

ğın ve insanlık durumunun, özellikle marjinal ya da sınır durumlarında ifadesini bulan içsel özelliklerdir”

İsrail ne yaparsa yapsın “suçlu” değildir. Tarihindeki tarifsiz mağduriyeti, “istisna halini” sürekli belirliyor. Şiddeti bütünlüklü sorgulayarak ve şiddet sisteminin diğer mağdurlarının deneyimleriyle ortaklaşmak yerine, mağduriyetini kendi şiddetinin dokunulmazlığı olarak kullanıyor. Irak’taki Kürtler ve Şiiler de, mağduriyet kostümüyle aynı roldeler. Tarihlerindeki kıyımlar, yaşadıkları aşağılanmışlık onlara her şeyi hak kılıyor. Mağdur kimliğinin içine giren, ezeli bir alıcı rolünü, ne yaparsa yapsın suçsuz yargısını takıyor omzuna...

Eleştirilmez, dokunulmaz, yargılanmaz oluyor. İnsanların, ezilenlerin, kadınların kendi içlerinde eşit olmadıkları ve bu eşitsizlik bilinciyle davranılması gerektiği aşikâr ama “istisna halleri” bu konuları sadece daha çok pekiştiriyor.

Mağduriyet politikasından özgürlük çıkmaz

Bazı kadınlara “nasılsın?” diye sormaya korkarsın. Hep kötüdürler. Korkunç hastalıkları vardır. Başlarına arka arkaya bir sürü terslik gelmiştir. Maddi sıkıntıları vardır. Bazılarında, bu oldukça tipiktir. Güzelliklerden değil, sıkıntılardan bahsederler arka arkaya... Hani denmez ama sorduğuna pişman olursun... Bir de nispet yapar gibi anlatılır dertler... “Bak, benim derdim senden çok... Ben daha kahramanıyım... Kimse benden bir şey istemesin, beklemesin...” denir sanki. Peki, bunlar yalan mı? Kadınlar çok mutlu da, hikâye mi anlatıyorlar?

Aslında yaşadığımız, gerçekten hayat değil. Sorulunca ne söyleyelim? “Çok iyiyim, canavar gibiyim” mi diyelim? Yoksa “Hayatım toz pembe... Aşktan ve sevinçten uçuyorum... Tüm dünya benimle barışık... Huzurluyum” mu diyelim?

Öyle değil. Hiç de öyle değil. Bu eşitsizlikler dünyasında kimin maddi sıkıntıları yok? Şiddetle, adaletsizlikle, iktidar mekanizmalarıyla kuşatılmış hayatlarımızda terslikler olmaz mı? Olur... Savaşın, yıkımların ortasında huzurlu muyuz? Hayır...

Doğanın dengesini bozarak kendi dengemizi de yitirmiyor muyuz? Evet. Beton, naylon ve sentetik kentlerde mutlu muyuz? Hayır. Nasılsın? Cevap nedir? Buna kolay cevap verilemez, tamam. Üstelik hayatı bir cehennem olan kadınlara “nasılsın?” diye sorarsak alacağımız cevaptan rahatsız olmamalıyız. Yaşanan acıları, sıkıntıları, çıkışsızlıkları paylaşmak lazım... Paylaştıkça ortaklıklar görülecek, karşılıklı dayanışma gelişecek. Burada “karşılıklı” kavramı çok önemli... Mağdur konumuna sıkışan insan, dinlemez, sadece anlatır. Karşısındaki konuşmaya başladığında, onu kendi dertleriyle susturur. ...Sonra ne olur? Dertlere tutunarak yaşanır. Hani diyorlar ya: “Acılara tutunmak...” Mağduriyet durumunu, en etkili bir silah haline getiren, onu en incelikli, en estetik, en “kutsal” bir biçimde kullanan kadınlardır. Peki, bu silah, kadınlara ne sağlıyor? Şimdiye kadar ne sağlamış? Mağduriyetin acılarına tutunarak, kurtuluşa erişen kadın var mı?

Hayır. Kadınların deneyimleri gösterdi ki, mağduriyet politikasından özgürlük çıkmaz. Zayıflığa sığınma ve zayıflık üzerinden hak arama, eğer bir kere sonuç verdiyse, bu yolun rahatlığına saplanılır. Herhangi bir konuda zorlanınca, kadınlık, Kürtlük, eşcinsellik, sakatlık vurgulanır. Bu kimlikler, gerçekten pek çok sorunun görünür- görünmez nedeni ya da etkenidir ancak bir yandan da hemen ve sürekli sığınılan limanlardır.

Bunca mağduriyetten sonra limana sığınmışız, çok mu? Yaşadığımız fırtınalı denizde tabii ki güç toplamak, dinlenmek ve her şeyden önce tehlikelerden sakınmak için limanlara sığınacağız.

Ama biz bu denizde yaşıyoruz ve yüzmeyi nasıl öğreneceğiz? Her zorlandığımızda, limanlara sığırsak yüzmeyi öğrenemeyiz. Özgürlük, insanın dışında bir ideal, sığınılacak bir liman değildir. Şimdinin gerçekliğini değiştirme gücüdür. Armağan olarak alınmaz; yaratılır, doğrulur, büyütülür, sulanır. Yaşadığımız bu şiddet kasırgasında, özgürlüğün izini, sürekli ve sorumlulukla sürmek gerekir. Kendi şiddet deneyimlerimiz önemli bir çıkış noktası olabilir. Öncelikle kendi mağduriyetlerimizi görmeliyiz. Kendi deneyimimizden yola çıkarak, tüm egemenlik ilişkileri içinde mağdur olan toplumsal gruplarla bağ kurar, uğradığımız şiddeti, bunun etkilerini unutmadan ama buna sıkışmadan

gündemimizi geliştirirsek kendi var oluşumuzu yaratabiliriz.

Bunun için, öteki olmanın avantajlarını terk ederek ama kendi deneyimlerimizi unutmadan yüzümüzü başkalarına dönelim. Bakmak ve dinlemek için. Emek harcamak ve şiddetin izlerini birlikte aşmak için. Sahici dayanışma örnekleri yaratmak için. Ötekilerle kurulan hakiki diyaloglar çatışmayı, kendini sorgulamayı, eleştiri ve özeleştiriye, dönüşmeyi ve dönüştürmeyi sağlar. Kendi deneyimini ötekinin deneyimleriyle birlikte yeniden düşünmek, geleceği kurmak açısından güç yaratır. Bu gücü hissetmek çok güzel ve tüm sıkıntılara değer gerçekten...

**Giorgio Agamben, Otonom, İstanbul, 2005, 9
Age, 81**